Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 87 (12477) | 1984 чылдың апрель 12, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОН БИРГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ БИРГИ СЕССИЯЗЫ ДҮҮН МОСКВАГА АЖЫТТЫНГАН.

СЭКП ТК-НЫҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫ ЭШ К. У. ЧЕРНЕНКОНУ ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ДАРГАЗЫНГА ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИ БИР ҮН-БИЛЕ СОҢГААН.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОН БИРГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ БИРГИ СЕССИЯЗЫ БОДУНУҢ АЖЫЛЫН БӨГҮН ҮРГҮЛЧҮЛЭЭР.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы

ПАРТИЯНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ, ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

Коммунистерниң ленинчи партиязының политиктиг угланыышкынын бүгү чон деткип, чүүлдүгзүнүп турар. Социалистиг демократияның, совет ниитилелдиң политиктиг бүгү системазының чайынналчак тиилелгези болган ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар ол дугайын бүзүрелдиг бадыткаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чаа соңгуткан он бирги чыыжының депутаттары — тодаргай сорулгалар-биле чепсегленген чоннуң бүрүн эргелиг төлээлекчилери — ооң бирги сессиязынга чыылганнар. Ол сорулгаларны СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң шиитпирлеринде, аңаа эш К. У. Черненконуң чугаазында тодаргайлап айыткан, сайзырангай социализмни болбаазырангайжыдар талазы-биле ажылдың чугула угланыышкыннарын ханызы-биле бүгү талалыг анализтээн.

Пленумга чугаалажып көрген айтырыглар коммунист бүрүзүнге, совет кижи бүрүзүнге амыдыралчы чугула ужур-дузалыг болуп турар. Оларны боттандырарда харыысалгалыг роль улус депутаттарының Советтеринге хамааржып турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы политиктиг көдүрлүүшкүннүң болгаш ажыл-херекчи чоруктуң байдалынга апрель 11-де Кремльге ажыттынган.

Националдар Совединде

Националдар Совединиң баштайгы хуралы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталарының хуралдаар залынга эртенгиниң 10 шакта ажыттынган.

Эштер **Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, К. В. Русаков** оларны депутаттар болгаш аалчылар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Төлээлекчилер чөвүлелиниң даасканын ёзугаар Националдар Совединиң баштайгы хуралын эң улуг назылыг депутаттарның бирээзи **Т. Н. Хренников** ажыткан. Аңаа көргүскен бедик идегел дээш ханызы-биле өөрүп четтиргенин илергейлевишаан, ол мынча деп чугаалаан:

ССРЭ-ниң Дээди Совединге болган мурнуку соңгулдаларның үезинден бээр эрткен беш чылдар дургузунда бистиң чуртувус улам-на бай-шыдалдыг болгаш күштүг болган. Ооң бүдүрүкчү күштери улуу-биле чаартынган. Муң ажыг үлетпүр бүдүрүлгелер ажыглалга кирген. Көдээ ажыл-агыйның хөгжүдеринге эвээш эвес чүүлдер кылдынган. Аъш-чем программазын боттандырары ёзулуг бүгү чоннуң хереэ болган. Күрүнениң доктаамал сагыш салыышкынын совет өг-бүле бүрүзү билип, көрүп турар.

Төөгүде көстүп көрбээн харылзаалар бистиң чуртувуста тургустунган, ол харылзааларны улустарның ленинчи найыралы деп дүрүм ёзугаар адап турар бис. Партияның мерген угаанныг национал политиказы национал болгаш ниити-күрүне эрге-ажыктарны улам долу холбаштырарын магадылап, нация бүрүзүнүң бүгү талалыг хөгжүлдезинге, ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңма бүгү эвилелиниң көдүрлүүшкүнүнге болгаш чечектелиишкининге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар.

Бистиң бүгү чедиишкиннеривис — СЭКП-ниң удуртукчу болгаш башкарыкчы

(Уланчызы 2-ги арында).

Эвилел Совединде

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталарының хуралдаар залынга 12 шакта Эвилел Совединиң бирги хуралы ажыттынган.

Эштер **К. У. Черненко, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков** оларны депутаттар болгаш аалчылар диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Эвилел Совединиң бирги хуралын төлээлекчилер чөвүлелиниң даасканын ёзугаар эң улуг назылыг депутаттарның бирээзи **Б. Е. Патон** ажыткан. Аңаа көргүскен бедик идегел дээш өөрүп четтиргенин илеретпишаан, ооң чугаалааны болза:

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң оңгу чыыжының ажыл-чорудулгазының хуусаазы доозулган. Ол болза социалистиг Төрээн чурттуң улам ыңай чечектелиишкини дээш совет кижилерниң күжениишкинниг демиселиниң чылдары болуп эрткен. Ленинчи даштыкы политиканы — тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң политиказын чайгылыш чокка чоруткан. Ажыл-агый болгаш социал культура тургузуушкунунга чаа-чаа бедиктер чедип алдынган. Бүгү улусчу Совет күрүне бодунуң хөгжүлдезиниң чаа үе-чадазынче көдүрүлген, социалистиг демократия чайгылыш чокка сайзырангайжып турар, экономиканың болгаш социал-политиктиг сорулгаларны шиитпирлээринге Советтерниң ролю бедээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжы бодунуң ажылын ажыл-херекчи, чогаадыкчы байдалга эгелеп турар-дыр деп, депутат онзалап демдеглээн. Бо чылдың болгаш ниитизи-биле он бирги беш чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш, ажылдың ажыктыын бедидер, участок бүрүзүнге сагылга-чурумну быжыглаар дээш чарыш чуртта улам калбарып турар.

(Уланчызы 2-ги арында).

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович ЧЕРНЕНКО.

СОВЕТ-ИНДИЙ ЭКИПАЖТЫҢ УЖУДУУШКУНУ ДООЗУЛГАН

Космонавтылар Юрий Малышев, Геннадий Стрекалов болгаш Ракеш Шарма олар Черже ээп келген

СЭТА-ның дыңнадыы

«Салют-7»—«Союз Т-10» — «Союз Т-11» эртем-шинчилел комплекизинге кады кылыр ажылдарның программазы доозулган соонда, корабльдиң командири Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Юрий Малышев, бортинженер, Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Геннадий Стрекалов болгаш космонавт-шинчилекчи, Индия Республиканың хамаатызы Ракеш Шарма олар 1984 чылдың апрель 11-де Москваның-биле 14 шак 50 минута турда, Черже ээп келгеннер. «Салют-7» станцияга ажылды космонавтылар Леонид Кизим, Владимир Соловьев болгаш Олег Атьков олар уламчылап турар.

«Союз Т-10» корабльдиң дүжүрүп бадырган аппаратады Совет Эвилелиниң көрдүнген девискээринге, Аркалык хоорайның чөөн чүгүнде 46 километр черге хонупкан.

Космонавтылар Юрий Малышев, Геннадий Стрекалов болгаш Ракеш Шарма оларның кадыкшыл байдалы Черге хонганда эки болган.

Каттышкан экипажтың башкарганы «Салют-7» — «Союз» Т-10»—«Союз Т-11» комплекстиң ужудуушкунунуң үезинде Совет Эвилелиниң болгаш Индияның эртемденнериниң база специалистериниң кады белеткээш, планнаан программазы бүрүнү-биле күүсеттинген.

«Терра» программазын ёзугаар Черниң бойдус курлавырларын болгаш агаарны шинчилээр сорулга-биле космонавтылар Индияның девискээрин болгаш Индий океанның акваториязының чамдык районнарын чурукка тырттырганнар.

Космос материалын өөренир программа ёзугаар «Испаритель» деп технологтуг деригге чылыг-масса көжүүшкүнүн болгаш деңзи чок байдалга аморфтуг металл материалдарны алыр аргаларны өөренир талазы-биле чамдык шинчилелдерни кылган.

Эртем программазының хөй кезии медицина шинчилелдеринге хамаарышкан. «Баллисто», «Вектор» «Оптокинез», «Профилактика», «Йога», «Мембрана», «Опрос», «Анкета» деп шинчилелдерни кылып чорудуп турган үеде кижиниң организминиң космоска ужудуушкун байдалдарынга чаңчыгыышкынының онзагай талаларының дугайында чаа медээлер алдынган. Кылдынган ажылдарның түңнелдерин деңзи чок байдалдың таарымча чок салдарының профилактиказының методтарын болгаш хевирлерин сайзырангайжыдарынга, а ол ышкаш космонавтыларның күш ажылының болгаш дыштанылгазының ажыктыг чурумун тодарадырынга ажыглаар.

Кады кылыр шинчилелдерниң болгаш шенелделерниң нарын болгаш берге программазын күүседириниң бүгү үе-чадаларында Леонид Кизим, Владимир Соловьев, Олег Атьков, Юрий Малышев, Геннадий Стрекалов болгаш Ракеш Шарма олар бот-боттарын бүрүн билчип ажылдаан болгаш бедик профессионал мергежилдиин көргүскеннер.

Космоска ужудуушкунну чедиишкинниг доосканы дээрге, совет-индий найыралчы харылзааларны улам ыңай хөгжүдеринге чаа салыышкын болуп, национал программага дүүштүр база өске күрүнелер-биле дем каттыштырып тургаш, Совет Эвилелиниң космос делгемин бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруу дээш тайбың сорулгаларга шиңгээдип ап турарын база катап бадыткап көргүскен.

КҮШ-АЖЫЛДЫ БОЛГАШ ЭРТЕМ-БИЛИГНИ — ПАРТИЯГА, ТӨРЭЭН ЧУРТКА

Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан хуралы

17 шакта Кремльдиң Улуг ордузунга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хуралдаар залынга Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан бирги хуралы ажыттынган.

Эштер **К. У. Черненкону, Г. А. Алиевти, В. И. Воротниковту, М. С. Горбачевту, В. В. Гришинни, А. А. Громыкону, Д. А. Кунаевти, Г. В. Романовту, М. С. Соломенцевти, Н. А. Тихоновту, Д. Ф. Устиновту, В. В. Щербицкийни, П. Н. Демичевти, В. И. Долгихти, В. В. Кузнецовту, Б. Н. Пономаревту, В. М. Чебриковту, Э. А. Шеварднадзени, М. В. Зимянинни, И. В. Капитоновту, Е. К. Лигачевту, К. В. Русаковту, Н. И. Рыжковту** депутаттар болгаш аалчылар диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Хуралды **Л. Н. Толкунов** даргалаан.

Сессия хүн чурумунуң ээлчеглиг айтырыы — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумун соңгуурун чугаалажып көөрүнче кирген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары депутат **М. С. Горбачевка** сөс берген.

Депутат
М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эштер депутаттар!

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Константин Устинович Черненкону соңгуур дугайында Дээди Советтиң партия бөлүүнүң болгаш Палаталарның төлээлекчилер чөвүлелдериниң деткээн саналды Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң даасканын ёзугаар силерге чугаалажып көөрү-биле киирип тур мен.

Бо айтырыгны СЭКП ТК-ның дүүн болуп эрткен Пленумунга чугаалажып көрген. Партия болгаш күрүне тургузуушкунунуң сөөлгү чылдарыгы дуржулгазынга даянмышаан, совет ниитилелдиң болгаш күрүнениң дээди эрге-ажыын барымдаалавышаан, бистиң партиявыстың ТК-зының Чиңгине секретары Константин Устинович Черненко ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы албан-дужаалды база ээлээрин ТК-ның Пленуму бүрүн чаңгыс эп-сеткилдиг байдалга чүүлдүг деп көрген.

ССРЭ Конституциязында быжыглаттынган Коммунистиг партияның бистиң ниитилеливиске удуртукчу ролю-биле, политиктиг системаның бүгү звеноларының, бирги ээлчегде Совет күрүнениң ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыннарын партияның тодарадып келгени болгаш тодарадып турары-биле мындыг шиитпир тудуш харылзаалыг. Хөй чылдарның дуржулгазы болза, партияның политиказын күрүне ажыл-чорудулгазынга боттандырары социал-экономиктиг сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлээриниң, сайзырангай социализмни болбаазырангайжыдарының, улус депутаттарының бүгү чаданың Советтериниң ролюнуң болгаш ат-алдарының бедииринин, социалистиг демократияны калбартырының болгаш ханыладырының эң чугула негелдези болуп келген болгаш болуп-даа турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эрге-хүлээлгени кады күүседири Совет Эвилелиниң даштыкы политиказын чорударынга аажок улуг ужур-дузалыг болур.

Күрүнениң дээди эрге-ажыктарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының делегей аренанзынга төлээлээри Совет Эвилелиниң даштыкы политиказы СЭКП-ниң XXV болгаш XXVI съездилеринге, партия Төп Комитединиң дараазында Пленумнарынга ажылдап кылганы Тайбыңның программазында айыттынган Коммунистиг партияның угланыышкынындан чардынмас тудуш дээрзин бүзүрелдии-биле көргүзүп турар.

Коммунистер болгаш бүгү совет улус Константин Устиновичи Черненкону коммунизм болгаш тайбың дээш турушкуг демиселчи, политиктиг болгаш организакчы аргаларлыг, аажок улуг амыдырал дуржулгалыг, шылгаттынган ленинчи-удуртукчу кылдыр билир.

Бистиң партиявыстың хөй чылдар дүргүзүнда политиктиг угланыышкынын хевирлеп тургузарынга болгаш амыдыралга чорударынга дорт кириишкишаан, Константин Устинович Черненко бодунуң бүгү күштерин болгаш билиин Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүнүң өзүлдезинге, совет улустуң чаагай чоруун бедидеринге берип турар. Ол бодунуң дуржулгазындан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ажыл-чорудулгазының талазын депутат ажылды, совет тургузугнуң онзагай чүүлдерин, хоойлужудулганы хөгжүдерин эки билир. Социалистиг демократияның теориязын болгаш практиказын ажылдап кылырынга, күрүне аппаратын сайзырангайжыдарынга, партия болгаш совет органнарның ажылчы чоннарның массалары-биле харылзаазын быжыглаарынга ол дыка улуг салыышкынны киирген.

Константин Устинович Черненко ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссиязын удуртуп турган, ооң удуртулгазы-биле ук комиссия бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң даштыкы политиктиг угланыышкынын амыдыралга идепкейлии-биле боттандырып келген. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар, кижи төрелгетенни ядролуг дайының халавындан чайладыр талазы-биле, бүгү делегейге тайбың дээш СЭКП-ниң кайгамчык улуг ажыл-чорудулгазы ооң ажылы-биле эң-не дорт холбаалыг.

Константин Устинович Черненконуң СЭКП ТК-ның февральда болгаш дүүн болган Пленумнарынга чугаалары, Москваның Куйбышев районнуң соңгукчуларының мурнунга чугаазы бистиң чуртувустуң социал-экономиктиг болгаш политиктиг хөгжүлдезиниң, делегейде байдалды чогумчалыг болдурарының эң калбак тодаргай программазы болган. Ол программаны совет кижилер, акы-дуңма социалистиг чурттарның улустары бүрүнү-биле деткип турар. Ону делегейниң хөй ниитизи бедии-биле үнелээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Константин Устинович Черненкону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгууру ниити херекке, бистиң мурнувуста бөгүн туруп турар кайгамчык улуг айтырыгларны шиитпирлээринге улуг ажыкты бээр. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказын амыдыралга чедиишкинниг боттандырар арганы бээр дээрзинге быжыг бүзүрелди ол бүгү ажылдар көргүзүп турар-дыр, эштер депутаттар. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызының, Дарганың оралакчыларының, Секретарының болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннериниң дугайында саналдарны М. С. Горбачев депутаттар чугаалажып көөрү-биле киирген.

· · ·

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары депутат **К. У. Черненкону** ССРЭ-ниң Дээди Соведи чаңгыс үн-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгаан. **(Ол шиитпирни залда олурганнар диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле хүлээп алган).**

Ооң соонда депутаттар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызынга депутат **В. В. Кузнецовту** соңгааннар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчылары, Секретары болгаш кежигүннери соңгуттурган.

Эш **К. У. Черненкога** сөс берген. Депутаттар болгаш аалчылар туруп келген болгаш ону үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

Депутат
К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Биске бедик бүзүрел дээш СЭКП Төп Комитединге, силерниң шуптуңарга, эштер депутаттар, чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинни илергейледим, мырыңай чаа соңгуткан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бүгү кежигүннериниң күзел-бодалы база ындыг боор деп бодап тур мен.

Ол бүзүрел бистерге бүгү күжүвүстү, билиивисти болгаш дуржулгавысты төрээн партиявыска, совет улуска, бистиң социалистиг Төрээн чуртувуска бараан болдурарын даандырып турарын эки билир бис.

Бедик идегел дээш — мени ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгааны дээш силерге сагыш-сеткилим ханызындан өөрүп четтиргенимни илергейлээрин чөпшээреп көрүңер. Амгы үеде ындыг албан-хүлээлгелерни күүседириниң канчаар-даа аажок харыысалгалыын бүрүнү-биле билип турар мен. Экономиканың ажыктыг чоруун дыка бедидер болгаш аңаа үндезилээш, бүгү совет кижилерниң амыдырал байдалын чайгылыш чокка экижидер төлээде амгы үеде кажангызындан-даа артык улуг. Ындыг бодап кылган шиитпирлер болгаш организакчы улуг ажыл херек боор турар.

Даштыкы политика чогумчалыг дугуржулгаларны чедип алыры дээш үргүлчү идепкейлиг, быжыг, чайгылыш чок болурун негеп турар. Ол делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче, бистиң айыыл чок чоруувусту, делегей аренанзынга бистиң күрүнениң эрге-ажыктарын хандырарынче, бүгү делегейге тайбыңны камгалаарынче угланган.

Сайзырангай социализмни улам болбаазырангайжыдарының талазы-биле бистиң бүгү-ле ажыл-херектеривиске канчаар-даа аажок улуг роль ССРЭ-ниң Дээди Совединге, ооң Президиумунга, доктаамал комиссияларынга онаажып турар. Олар экономиктиг болгаш социал-культура тургузуушкунунуң, хоойлужудулганы хөгжүдериниң, даштыкы политиканың талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар.

Оларның ажыл-чорудулгазынга онза черни амгы үеде бүгү чаданың Советтериниң удуртур талазы-биле ажыл, хүлээп алдынган шиитпирлерни күүседиринге, эргелеп башкарылга органнарының ажыл-чорудулгазынга контрольду күштелдирери, сагылга-чурумну, организастыг, харыысалгалыг чорукту бедидери дээш демисел ээлээр ужурлуг. Бо талазы-биле депутат бүрүзүнүң идепкейин болгаш ниициативазын бедидериниң улуг аргалары бар.

Улус-чоннуң соңгаан төлээлекчилери чоннуң дуржулгазын, мерген угаанын, чогаадыкчы энергиязын мөөңнеп турар. Оларның ниити болгаш түс-түзүнда салыышкынындан бистиң эр-

(Уланчызы 2-ги арында)

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы

КҮШ-АЖЫЛДЫ БОЛГАШ ЭРТЕМ-БИЛИГНИ — ПАРТИЯГА, ТӨРЭЭН ЧУРТКА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ге-чагыргавыстың дээди органының ажылының кандыг болуру, ооң дээштии болгаш ажыктыы хамааржыр.

Ынчангаш ол ажыл чиге болгаш тодаргай болган турар кылдыр шупту кады ажылдап көрээлиңер, ынчангаш ол бистиң иштики хөгжүлдевистиң болгаш тайбың, делегейге айыыл чок чорук дээш демиселдиң сорулгаларын хандырзын.

Массаларның күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейин сөөлгү үеде көскүзү-биле бедээн. Ол дээрге экономика болгаш идей-политиктиг кижизидилге талазы-биле бистиң чоруткан ажылывыстың дорт түңнели-дир.

Ол сорулгага Советтерниң ажыл-чорудулгазының бүгү талаларын экижидери, социалистиг демократияны, бистиң ниитилелдиң политиктиг бүгү системазын улам ыңай сайзыраңгайжыдарының талазы-биле ажыл идепкейлиг бараан болур ужурлуг.

Советтерниң ажылында ажыглаттынмаан эвээш эвес курлавырлар бар деп ТК-ның дүүн болган Пленумунга демдеглээн болгай. Оларны ажыглап киирер дээш бистен хамааржыр бүгү чүүлдерни кылыр ужурлуг бис.

Бистиң ажыл-агыйывы херектеривисте, экономиканы эргелеп башкарарының системазын сайзыраңгайжыдарынга Советтерниң ролю кандыг болурунче болгаш кандыг болур ужурлуунче онзагай кичээңгейни угландырар херек.

Олар боттарының контрольдаар эргезин идепкейлиг боттандырары чугула, чагыргазында турар организацияларга, эрге-дужаалдыг кижилерге улам негелделиг болур ужурлуг.

Советтерниң хоойлужудулга-даа, күүсекчи-даа, контрольдаар-даа ажыл-чорудулгазы массаларның энергиязын организастаарынга болгаш хөгжүдеринге бараан болур ужурлуг. Ынчангаш ажылчы чоннарның боттуг негелделеринге, эрге-ажыктарынга улам улуг кичээңгейлиг болуру, Советтерниң ажылында амдаа бар ужур эдертир, ёзу барымдаалаар чоруктарның илерелин шудургу узуткаары негеттинип турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ТК-ның дараазындагы Пленумнарының айтыышкыннарын удуртулга болдургаш, боттарывыстың мурнувуска дараазында кол сорулганы тургусса эки боор деп бодайдыр мен:

Советтерниң Конституция ёзугаар эргелериниң долу ажыглаттынарын, ажылчы чоннарның улус ажыл-агыйның, ниитилелдиң, күрүнениң бүгү ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга эң идепкейлиг, медереллиг, сонуургалдыг киржилгезин бистиң улусчу эрге-чагырга органнары херек кырында хандырган турарын шудургу чедип алыры.

Түңнелинде, эштер, бедик бүзүрел дээш база катап өөрүп четтиришкиимни база чоокку келир үеде партия болгаш бүгү совет улус экономиканы хөгжүдеринге, совет кижилерниң культуразын болгаш чаагай чоруун бедидеринге, чер бөмбүрзээнге бүгү ниити тайбыңны быжыглаарынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр дээрзинге бүзүрелди илередирин чөпшээреп көрүнер.

(Динмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны. Шупту туруп келген).

Хуралдың даргалакчызы ооң алынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Н. А. Тихоновтан** кирген медеглелди номчаан:

«ССРЭ Конституциязының 129 чүүлүнге дүүштүр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бодунуң эрге-хүлээлгелери доозулган деп санап, бодунуң бүрүн эргелерин ССРЭ-ниң чаа соңгуткан Дээди Совединиң мурнунга хүлээдип берип тур.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бо медеглелди Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединге чедирерин Силерден дилеп тур».

Динмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткуткан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **К. У. Черненкога** сөс берген.

Депутат К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ *чугаазы*

Эштер депутаттар!

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазын томуйлаар дугайында айтырыгны шиитпирлээр ужурлуг-дур бис.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы албан-дужаалга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү Николай Александрович Тихоновту база катап томуйлаар деп ССРЭ-ниң Дээди Совединиң партия бөлүүнүң болгаш Палаталарның төлээлекчилер чөвүлелдериниң деткээни саналды партия Төп Комитединиң даасканын ёзугаар силерниң чугаалажып көөрүңерге киирерин чөпшээреп көрүңер.

Бир эвес бо саналды силер, эштер депутаттар, хүлээп аптар болзуңарза, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ат кырында составының дугайында саналдарны ССРЭ-ниң Дээди Совединге киирерин эш Тихоновка дагзып болур ийик.

Сессияга составын бадылаар ужурлуг бистиң чазаавыстың мурнунда бөгүн улуг, чугула сорулгалар туруп турар.

Чүнүң-даа мурнунда чугаа болза, беш чылды чедиишкинниг доозарының дугайында болуп турар.

Он бирги беш чыл амгы үеде бистиң Төрээн чурттувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-шыдалының өзүлдезин, чоннуң материалдыг болгаш угаан-бодал деңнелиниң бедиири оортан хамааржыр улуг хемчээлдиг комплекстиг программаларны күүседиринге эң-не харысалгалыг үе-чадада келген.

Ооң-биле кады шуут амдан эгелеп чаа, он ийиги беш чылды төлевилээр талазы-биле эң шалыпкын ажылды чорудар херек.

Чугаа болза, ниитилел бүдүрүлгезиниң интенсивтиг хөгжүлдениң оруктарынче шиитпирлиг шилчилгезин чайгылыш чок боттандырбышаан, бистиң бүгү ажыл-агый механизмивисти планнаарын, эргелеп башкарарын, сайзыраңгайжыдарын улам ыңай экижидеринче доктаамал кичээңгейни угландырарының дугайында болуп турар.

Ооң-биле кады чугаа совет улустуң, социализмниң акы-дуңма чурттарының улустарының амыдырап-чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче, термоядролуг халаптың айыылындан кижи төрелгетенни чарып алырынче, тайбыңны болгаш улустар аразынга айыыл чок чорукту быжыглаарынче угланган идепкейлиг даштыкы политиканы боттандырарының дугайында боор турар. (**Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны**).

* * *

ССРЭ-ниң Дээди Соведи доктаалынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүрүн эргелерин ССРЭ-ниң чаа соңгуткан Дээди Совединиң мурнунга хүлээдип бергениниң дугайында медеглелин бир үн-биле хүлээп алган болгаш ССРЭ-ниң чазааның ажыл-чорудулгазын чүүлдүг деп көрген.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга Н. А. Тихоновту томуйлаан.

ССРЭ-ниң чазааның составының дугайында ат кырында саналды ССРЭ-ниң Дээди Совединге киирерин аңаа даасканн.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи чаа чазакты тургузарынга чедир бодунуң хүлээлгелерин күүседирин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге даасканн.

Ооң соонда сессия ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаарының дугайында айтырыгны чугаалажырынче шилчээн. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Т. Н. Ментешашвили** илеткел кылган.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаан болгаш чогуур хоойлуларны хүлээп алган.

Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан бирги хуралы ооң-биле доозулган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы апрель 12-де ажылын уламчылаар.

(СЭТА).

ПАРТИЯНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ, ЧОННУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

Националдар Совединде

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ажыл-чорудулгазының түңнели-дир, сайзыраңгай социализмни бүгү талалыг болбаазыраңгайжыдарының амгы үе-чадазының негелделеринге дүүшкен политиканы партия ажылдап, амыдыралга боттандырып турар. Тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар, термоядролуг халаптың кыжаныышкынындан кижи төрелгетенни камгалаар дээш эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни партия болгаш күрүне кылып турар. Совет кижилер Коммунистиг партияның чоннуң тура-соруун болгаш чаагай күзелин илереткен политиказын, ооң шиитпирлерин бүрүнү-биле деткип турар. СЭКП ТК-ның февраль болгаш апрель Пленумнарының түңнелдерин чурттуң бүгү-ле черлеринде изин-биле чүүлдүгзүнүп турар. Эш К. У. Черненкону СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга соңгааны сеткил ханыышкынын болдурган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Дээди Соведи СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседиринче угланган массаларның политиктиг болгаш күш-ажылчы күчүлүг көдүрлүүшкүнүнүң үезинде бодунуң ажылын эгелээн. Бистиң мурнувуста улуг ажыл манап турар. СЭКП ТК-ның апрель Пленумунга эш К. У. Черненко ол дугайын делгереңгей болгаш бадыткалдыг чугаалаан. Т. Н. Хренников депутаттарның өмүнээзинден олар СЭКП-ниң политиказын чайгылыш чокка, быжыы-биле амыдыралга боттандырар, улуг совет улуска шынчы болгаш ак сеткилдиг бараан болурун партия Төп Комитединге бүзүреткен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң бирги хуралының ажыттынганын чарлаан.

Националдар Соведи Палата Даргазын болгаш ооң оралакчыларын соңгуурунче кирген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары депутат **Г. В. Романовка** сөс берген. Депутаттар төлээлекчилериниң чөвүлелиниң даасканын ёзугаар Националдар Совединиң Даргазынга депутат **А. Э. Воссту** соңгуурун ол саналдаан.

Ол санал чаңгыс үн-биле хүлээп алдынган.

Палата даргазының оралакчыларын чаңгыс үн-биле соңгаан: Караганданың металлургия комбинадының бирги горновойу **Т. Д. Алам-Юсупов**, РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң секретары **Ю. В. Бондарев**, Ленинабад областың «Майның бирги» колхозунуң колхозчузу **Ф. Тоирова**, Могилев областың Белыничиниң № 1 школазының башкызы **Е. Я. Лобачёва**.

Депутаттар Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң ийи аңгы болгаш каттышкан хуралдарының ажылдаар чурумун бадылааннар. Дараазында айтырыгларны чугаалажып көөрү-биле кирген:

1. Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң мандат комиссияларын соңгууру.
2. Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң доктаамал комиссияларын тургузары.
3. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумун соңгууру.
4. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелин тургузары.
5. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаары.
6. Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының дугайында.
7. ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитедин тургузары.
8. ССРЭ-ниң Дээди судун соңгууру.
9. ССРЭ-ниң Чиңгине прокурорун томуйлаары.

Националдар Соведи сессияның хүн чурумун болгаш айтырыгларны чугаалажырының чурумун чаңгыс үн-биле бадылаан.

Националдар Совединиң мандат комиссиязын 35 депутат составтыг кылдыр соңгаан. Ооң даргазынга **О. С. Мирошхин** соңгуткан.

Ооң-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң бирги хуралы доозулган.

* * *

14 шакта Палаталарның хуралдаар залынга Националдар Совединиң ийиги хуралы ажыттынган. Ону А. Э. Восс даргалаан.

Националдар Соведи мандат комиссиязының даргазы **О. С. Мирошхинниң** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Националдар Совединге соңгуткан депутаттарның бүрүн эргелерин хынааның түңнелдериниң дугайында илеткелин дыңнаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжынга соңгулдалар Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң чайгылыш чок чаңгыс эвин, Советтер чурттунуң бүгү улустарының болгаш биче улустарының акы-дуңма ёзунуң найыралының улуг күжүн, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң соңгулда платформазын, Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-шыдалын улам быжыглаарынче угланган партияның политиказын ажылчы чоннарның, совет ниитилелдиң бүгү кезектериниң бүгү-ниити деткип турарын база катап бүзүрелдиг-биле көргүскен.

Бистиң ниитилеливистиң кайгамчык чогаадыкчы, тургузукчу амыдырал-биле чурттап турарын, боттуг социализмниң, демократиязында массаларның ниитилел-политиктиг өзүлдезинге кызыгаар чок улуг аргаларның барын соңгулда кампаниязының бүгү үезинде тодаргайы-биле көргүскен.

Улус депутаттарының ажылын улам ыңай экижидериниң, өзүп олурар салгакчыларны өөредириниң болгаш коммунистиг кижизидилгезиниң херектерин сайзыраңгайжыдарының чугула сорулгаларын тодараткан СЭКП ТК-ның дүүн болган Пленумунуң шиитпирлери, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң Пленумга чугаазы совет кижилерниң чүректерин улуг сонуургалды болдурган.

Партияның принципиалдыг политиктиг айтыышкыннарын амыдыралга боттандырар талазы-биле идепкейлиг, салдынган сорулгаларже угланган ажыл — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, улус депутаттарының бүгү Советтерниң ажылын бөгүн тодарадып турар кол чүүл ол болур. Соңгулдалар хүнүнде бадылаттырган кандидаттар шуптузу бадылаашкынның эң хөй кезиин алган болгаш депутаттар кылдыр соңгуттурган деп илеткелчи чугаалаан.

Националдар Совединге эвилелдешкен республикалардан 479 депутат, автономнуг республикалардан 220 депутат, автономнуг областардан 40 депутат болгаш автономнуг округтардан 10 депутат соңгуттурган.

Палатаның депутаттарының аразында 59 националдарның төлээлекчилери кирип турар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннериниң болгаш кежигүнге кандидаттарның, СЭКП ТК-ның секретарьларының, партия болгаш күрүне ажылдакчыларының, ажылчы аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның эң эки төлээлекчилери Националдар Совединиң депутаттары кылдыр соңгутканының дугайын мандат комиссиязы сеткил ханыышкыны-биле илеткеп тур.

Националдар Совединге 261 ажылчыннар болгаш 137 колхозчулар соңгуткан, ол дээрге палатаның бүгү депутаттарының 53,1 хуузу-дур. Националдар Совединиң составында бүдүрүлгелерниң 26 удуртукчулары, улус ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларының специалистери, совет болгаш өске-даа күрүне органнарының 100 ажылдакчылары, партия, профэвилелдериниң болгаш комсомол органнарының 110 ажылдакчылары, эртемниң, культураның, уран чүүлдүң, чырыдылышкынның, кадык камгалалының, парлалганың 89 ажылдакчылары, 26 шериг албанныглар бар.

Националдар Совединиң 520 депутаттары — Коммунистиг партияның кежигүннери болгаш кежигүнүнге кандидаттар, 229 — партия кежигүнү эвестер, оларның 118-зи — ВЛКСМ кежигүнү, депутаттарның аразында — 259 херээженнер бар. Ол дээрге, бистиң палатаның депутаттарының санының 34,6 хуузу-дур.

Националдар Совединиң депутаттарының назы-хар талазы-биле составы мындыг: депутаттарның 25 хуузу, азы 187-зи 30 хардан аныяк кижилер, 31-ден 50 хар чедир назылыг депутаттар — 35 хуузу, 51-ден 60 хар назылыглар — 23,7 хуузу, 60 хардан өрү — 14,3 хуузу боор турар.

Палатаның 726 депутаттары, азы 96,9 хуузу, дээди болгаш ортумак эртемниг, 115 кижи, азы 15,4 хуузу — эртем чадалыг азы эртем аттыг эштер боор турар.

Дээди Советтиң Националдар Совединиң амгы составының 62,4 хуу чаартынганын илеткелчи дыңнаткан.

Националдар Совединде — совет улустуң төлептиг төлээлекчилери. Төрээн чурттуң мурнунга ачы-хавыязы дээш Националдар Совединиң 572 депутаты ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан. 14 депутат Совет Эвилелиниң Маадыры, 104 депутат — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Палатаның 113 депутады Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреаттары боор турарлар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң депутаттарының составы болза олар чурттуң амыдыралының чугула айтырыгларын билдилиг шиитпирлеп шыдаар аргалыг деп чүвени көргүзүп турар.

ССРЭ Конституциязының 110 чүүлүнге үндезилээш, мандат комиссиязы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Националдар Совединге соңгуткан депутаттарның бүрүн эргезин хынаан. Кирген бүгү материалдарны хынап көргеш, Националдар Совединиң мандат комиссиязы бүгү округтарга соңгулдаларның ССРЭ Конституциязынга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Хоойлуга бүрүн дүүштүр эрткенин тодараткан. Националдар Совединиң депутаттарының кайы-бирээзинге соңгулдаларның түңнелдеринге хамаарыштыр чигзиниг тургускан хомудалдар болгаш билдириишкиннер соңгулдалар комиссияларынга-даа, мандат комиссиязынга-даа кирбээн.

1984 чылдың март 4-те соңгуткан болгаш Төп соңгулда комиссиязынга бүрүткеттен Националдар Совединиң бүгү 749 депутадының бүрүн эргезин хүлээп көөр деп саналды мандат комиссиязы киирген.

1984 чылдың март 4-те соңгуткан Националдар Совединиң 749 депутадының бүрүн эргезин мандат комиссиязының илеткелин ёзугаар ССРЭ-ниң Конституциязының 110 чүүлүнге дүүштүр чүүлдүг деп көөр дугайында доктаалды Националдар Соведи хүлээп алган.

Хүн чурумунуң дараазында айтырыы — Националдар Совединиң доктаамал комиссияларын тургузар талазы-биле депутат **А. Ф. Рюйтельге** сөс берген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненконуң чугаазында Совет күрүне тургузуун, социалистиг демократияны улам ыңай хөгжүдериниң, оларда салдынган канчаар-даа аажок улуг чогаадыкчы болгаш тургузукчу потенциалды улам ажыктыг ажыглаарының принципиалдыг угланыышкыннары бердинген деп, ол чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының ажылдап кылганы бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң иштики база даштыкы политиказын боттандырар талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сорулгаларын улгадып турар. Хоойлужудулганы, эргелелди болгаш контрольду сырый каттыштырып турар күрүне эрге-чагыргазының дээди органының ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг рольду доктаамал комиссиялар ойнаар хүлээлгелиг. Оларның кичээңгейиниң төвүнге экономиканы болгаш культураны хөгжүдериниң, чоннуң чаагай чоруунуң өзүлдезиниң, бүдүрүлгениң болгаш эргелеп башкарылганың бүгү талазынга организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну бедидериниң эң чугула айтырыглары турар ужурлуг.

Дээди Советтиң мурнундагы чыыжында ажылдап турган ышкаш, колдуунда ындыг доктаамал комиссияларны палаталарга тургузар, оларның ажыл-чорудулгазының талазынга чүгле чамдык тодарадылгаларны кылыр болгаш чамдык комиссияларның аттарынга чогуур өскерилгелерни көөр деп санал кирген.

Көдээ ажыл-агыйны болгаш агроүлетпүр комплекстиң өске-даа адырларын эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглерни боттандырарын кичээңгейге албышаан, көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссияны агроүлетпүр комплексизиниң талазы-биле комиссия кылдыр эде тургузарын саналдаан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң даалгазы-биле чоннуң хереглел бараанарын бүдүрерин болгаш хандырылга системазын хөгжүдериниң комплекстиг программазын ажылдап кылганы-биле холбаштыр башкарылгазында чоннуң хереглел бараанарын бүдүрери, садыг, амыдырал хандырылгазы болгаш коммунал ажыл-агый кирип турар комиссияларның ажыл-чорудулгазының кавызын ылавылаары чугула. Чоннуң хереглел бараанарының болгаш чонга ачы-дуза чедирериниң талазы-биле комиссияны база чуртталга-коммунал болгаш хоорай ажыл-агыйының комиссиязын тургузар деп саналды киирген.

Бо өскерилгелерни барымдаалавышаан, комиссияларны соңгаан.

Националдар Совединиң ийиги хуралы моон-биле доозулган.

Эвилел Совединде

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

СЭКП ТК-ның февраль Пленумунуң шиитпирлерин, партия Төп Комитединиң Чиңгине секретарынга эш К. У. Черненкону соңгааның бүгү улус чүүлдүгзүнүп деткээн.

СЭКП ТК-ның апрель Пленумунга эш К. У. Черненконуң лырыткыланчак чугаазын чурттуң коммунистери, бүгү ажылчы чоннары чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткааннар. Коммунистиг тургузуушкунунуң аажок улуг айтырыгларын ында ханызы-биле көрген. Ол чугаа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга онза чугула болуп турар.

Депутаттарның мурнунда улуг болгаш харысалгалыг сорулгалар туруп турар. Боттарывыстың бүгү энергиявысты болгаш билиивисти коммунизм тургузуушкунунга бээривисти, ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш интеллигенцияның эвилелин, ССРЭ-ниң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының найыралын бүгү талалыг быжыглаарынга идиг бээрин социалистиг Төрээн чуртувустуң экономиктиг база камгалал күчүзүн быжыглаарын депутаттың мандады бисте хүлээндирип турар деп, оратор демдеглээн.

Бедик бүзүрелди шынзылдар дээш оларның кижи бүрүзү бодунуң күжүн харамнанмас дээрзин бүгү депутаттарның өмүнээзинден Б. Е. Патон сессияның бедик индириинден бүзүреткен. Олар боттарының бүгү ажыл-чорудулгазы-биле төрээн Коммунистиг партиязының политиказын амыдыралга чайгылыш чокка боттандырар, совет улуска шынчы болгаш ак сеткилдиг бараан болурлар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң бирги хуралының ажыттынганын чарлаан.

Эвилел Соведи Палатаның Даргазын болгаш ооң оралакчыларын соңгуурунче кирген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары **В. И. Долгихке** сөс берген. Төлээлекчилер чөвүлелиниң даасканын ёзугаар Эвилел Совединиң Даргазынга депутат **Л. Н. Толкуновту** соңгуурун ол саналдаан.

Саналды бир үн-биле хүлээп алган.

Палата Даргазының оралакчыларынга: Литваның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **П. П. Гришкявичус**, Ашхабад областың «Тезе-ел» колхозунуң колхозчузу **О. С. Кулова**, Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи **Б. Е. Патон**, Ангрениң хоорай тудуунуң эргелелиниң маляры **Х. А. Нарматова** олар бир үн-биле соңгуткан.

Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң тус-тусту болгаш каттышкан хуралдарының хүн айтырыын депутаттар бадылаан. Дараазында айтырыгларны чугаалажып көөрү-биле киирген:

1. Националдар Совединиң болгаш Эвилел Совединиң мандат комиссияларын соңгууру.
2. Националдар Совединиң болгаш Эвилел Совединиң доктаамал комиссияларын тургузары.
3. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумун соңгууру.
4. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелин тургузары.
5. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайы.
6. Ниити билиг болгаш профессионал школаларның реформазының кол угланыышкыннарының дугайы.
7. ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитедин тургузары.
8. ССРЭ-ниң Дээди судун соңгууру.
9. ССРЭ-ниң Чиңгине прокурорун томуйлаары.

Эвилел Соведи сессияның хүн айтырыын болгаш ажылдаарының чурумун бир үн-биле бадылаан.

Эвилел Совединиң мандат комиссиязын 35 депутат составтыг соңгаан. Ооң даргазынга **К. С. Демирчяны** соңгаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң бирги хуралы ооң-биле доозулган.

* * *

Эвилел Совединиң ийиги хуралы Палаталарның хуралдаар залынга 15 шакта ажыттынган. Депутат Л. Н. Толкунов даргалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының Эвилел Совединге соңгуткан депутаттарның бүрүн эргелерин хынааның түңнелдериниң дугайында мандат комиссиязының даргазы **К. С. Демирчянның** илеткелин Эвилел Соведи дыңнаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар бистиң ниитилеливистиң бузулбас быжыг чаңгыс эвин, Коммунистиг партияны, ооң ленинчи Төп Комитедин долгандыр совет кижилерниң сырый каттышканының чайыннанчак чаа бадыткалы болган деп, илеткелчи онзалап демдеглээн. Соңгулдаларның түңнелдери Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы политиказын ажылчы чоннарның чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп, деткип турарының, Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн улам-на быжыглаарынга, бодунуң бүгү улусчу күрүнезиниң ажыл-херектеринге идепкейлиг киржиринге оларның чайгылыш чок шиитпирлииниң дугайын бүзүрелдиг херечилеп турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы, бистиң партиявыстың политиказын амыдыралга боттандырар дээш чайгылыш чок демиселчи СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненко дээш, партияның болгаш Совет күрүнениң бүгү удуртукчулары дээш совет кижилер улуг сорук кириишкин-биле бадылааннар.

Ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның, улусчу интеллигенцияның эң эки төлээлекчилери дээш соңгукчулар боттарының бадылаашкыннарын бир эп-сеткилдиг бергеннер.

Улус ажыл-агыйының хөй адырларында бүдүрүлгениң мурнакчылары Эвилел Совединиң депутаттарынга соңгутканнар. Эвилел Совединде бүгү ажылчыннар — 266 кижи азы депутаттарның ниити санының 35,5 хуузу, колхозчулар — 105 азы 14 хуузу. Ажылчыннар болгаш колхозчулар каттышкаш Палатаның бүгү депутаттарының барык-ла кезик хирези болуп турар.

Эвилел Совединиң депутаттарының аразында — эртемниң, культураның, литератураның, уран чүүлдүң, чырыдылышкынның, кадык камгалалының, парлалганың 50 ажылдакчылары, совет болгаш күрүне органнарының 98 ажылдакчылары, 158 партия, профэвилел болгаш комсомол ажылдакчылары, 29 шериг албанныглар бар. Депутаттарның аразында СЭКП кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар — 551, партия кежигүнү эвестер — 199.

Эвилел Совединиң депутадынга 233 херээженнерниң соңгутканы чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң сорулгаларын шиитпирлээринге, күрүнениң болгаш ниитилелдиң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга совет херээженнерниң улуг ролюнуң дугайын херечилеп турар. Херээжен депутаттар Палатаның депутаттарының ниити санының 31,1 хуузу болуп турар.

Эвилел Совединиң депутаттары чурттуң чонунуң бүгү назы-хар бөлүктерин төлээлеп турар, оларның аразында 144 кижи азы 19,2 хуузу 30 хар чедир назылыг, олардан 107 кижи — комсомолчулар. 31-ден 50 хар чедир назылыг депутаттар — 34,4 хуу, 51-ден 60 хар чедир назылыглар — 29,3 хуу, 60 хардан өрү назылыглар — 17,1 хуу болуп турар.

Депутаттарның аразында 40 националдарның төлээлекчилери бар. Эвилел Совединиң 406 депутаттары азы 54,1 хуузу дээди эртемниг, 307 депутаттар азы 40,9 хуузу — ортумак эртемниг. Эртем чадалыг болгаш эртем аттыг 103 депутат бар. 629 депутат ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан, 16-зы — Совет Эвилелиниң Маадыры бедик аттыг, 149 кижи — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, 122 депутат Ленин болгаш Күрүне шаңналдарының лауреаттары.

Эрткен соңгулдалардан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының составы чартык кезиинден хөйү чаартынган деп, илеткелчи онзалап демдеглээн. Ынчангаш күрүне херектерин эргелеп башкарарының дээди школазын ажылчы чоннарның төлээлекчилериниң дыка хөй чаа отряды эртер апаар. Оларның барык-ла шуптузунда хөй-ниити ажыл-чорудулгазының байлак дуржулгазы бар. Чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органының депутады деп бедик болгаш харысалгалыг хүлээлгезин эштер алдарлыы-биле күүседип, боттарының соңгукчуларының идегелин шынзыктырар дээрзинге бүзүрелди болдуруп турардыр. Партия Төп Комитединиң дүүн болган Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненко бүгү чаданың Советтерниң ажыл-чорудулгазын улам ыңай сайзыраңгайжыдарының делгем программазын көдүрүп үндүрген деп, илеткелчи чугаалаан. Ол программаны боттандырарынга, СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалын күүседиринге улусчу депутат бүрүзү бодунуң салыышкынын киирер хүлээлгелиг.

Эвилел Совединиң мандат комиссиязы ССРЭ Конституциязының 110 чүүлүнге дүүштүр Эвилел Совединге 1984 чылдың март 4-те соңгуттурган бүгү депутаттарының бүрүн эргелерин хынаан. Бүгү-ле соңгулда округтарынга соңгулдалар ССРЭ Конституциязынга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Хоойлуга дүүштүр эрткен деп, ол түңнээн. Бүрүткеттирген бүгү кандидаттар бадылаашкыннарның аажок хөй нуурузун алган болгаш депутат кылдыр соңгуттурганнар. Депутат соңгулдазы кандыг-бир округка чигзинчиг болган деп хомудал-даа, билдириишкин-даа соңгулда комиссияларынга болгаш Эвилел Совединиң мандат комиссиязынга кирбээн.

Эвилел Совединиң 1984 чылдың март 4-те соңгуттурган болгаш Төп соңгулда комиссиязынга бүрүткеттирген бүгү 750 депутаттарының бүрүн эргелерин хүлээп көөр деп мандат комиссиязы саналдап тур.

1984 чылдың март 4-те соңгуттурган Эвилел Совединиң 750 депутаттарының бүрүн эргелерин ССРЭ Конституциязының 110 чүүлүнге дүүштүр мандат комиссиязының илеткелин ёзугаар хүлээп көргениниң дугайында доктаалды Эвилел Соведи хүлээп алган.

Эвилел Совединиң доктаамал комиссияларын тургузар дугайында айтырыгны ооң соонда чугаалашкан. Хуралга сөс алган депутат **И. П. Калин** ССРЭ Конституциязынга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң регламентизинге дүүштүр күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунун удуртур талазы-биле чурттуң эрге-чагыргазының дээди төлээлекчи органының бүрүн эргелерин боттандырарынга идиг бээр хүлээлгелиг доктаамал комиссияларны палаталарга тургузар деп, ол дыңнаткан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненконуң чугааларында совет улусчу эрге-чагырганың улам ыңайгы хөгжүлдезиниң хөй-ниитиниң бүгү адырларынга улус депутаттарының ролюн бедидериниң, күрүне аппаратының ажылын сайзыраңгайжыдарының бодунуң ужур-дузазының талазы-биле улуг болгаш программалыг айтырыглары көдүртүнген деп, оратор чугаалаан. Ол чугула сорулгаларны амыдыралга боттандырарынче палаталарның доктаамал комиссияларында депутаттарның коллективтиг ажылы угланыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң мурнуку чыыжының доктаамал комиссиялары ышкаш ындыг комиссияларны тургузар деп Дээди Советтиң партия бөлүүнүң болгаш төлээлекчилер чөвүлелиниң деткээни саналдарын, ажыл-агыйга чамдык тодарадылгаларны болгаш чамдык комиссияларның аттарынга тус-тус эдилгелерни кылгаш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму киирген.

Эвилел Совединиң ийиги хуралы ооң-биле доозулган.

(СЭТА).

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 89 (12479) | 1984 чылдың апрель 14, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Каа-Хем участогу үш айларның планын чедиишкинниг күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 115,3 хуу четкен. Бараанныг продукция бүдүреринин планын 117,2 хуу кылдыр боттандырган.

Участоктар аразында социалистиг чарыш калбарган. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегге өрүмнекчилер идепкейлиг киржип турарлар. Бүдүрүлгениң мурнакчызы өрүмнээр станоктуң машинизи В. А. Колошин неделялап түңнеп турар чарышка каш удаа тиилекчи болуп келген. Ол хүн нормазын бүдүн чартык чедирип турар. Дуржулгалыг ажылчын чыл планын хуусаа бетинде доозарын хүлээнгеш ажылдап турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы ажылчын В. А. Колошин.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң даргалааны-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы апрель 13-те Кремльге болган.

Хуралды ажытпышаан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаамал ажылдаар органының составынга соңгутканы-биле холбаштыр Президиумнуң кежигүннеринге **К. У. Черненко** байыр чедирген болгаш партияның база Дээди Советтиң даандырганы харыысалгалыг хүлээлгелерни алдарлыы-биле күүсединче Президиумнуң бүгү кежигүннери боттарының бүгү күжүн болгаш энергиязын бээр дээрзинге бүзүрелдиг илергейлээн.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы **В. В. Кузнецов** хуралга чүве чугаалаан болгаш күрүнениң дээди албан-дужаалынга — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгутканы-биле холбаштыр К. У. Черненкога Президиум кежигүннериниң өмүнээзинден чүректиң ханызындан изиг байырны чедирген. Бүрүн бир эп-сеткилдиг болгаш сырый каттыжышкынның байдалынга кайгамчык улуг сорук кириишкин-биле хүлээп алдынган ол шиитпир партияның болгаш бистиң бүгү чонувустуң күзел-соруун илергейлеп турар. Ол шиитпир Коммунистиг партияның удуртукчу ролю-биле сырый холбашкан болгаш совет ниитилелдиң база күрүнениң дээди эрге-ажыктарын барымдаалап көрген. Ооң хөй талалыг партия болгаш күрүне ажыл-чорудулгазынга чаа-чаа чедиишкиннерни В. В. Кузнецов СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненкога күзээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединге 1984 болгаш 1985 чылдарда кылып чорудары-биле айыттынган кол-кол хемчеглерниң планының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленуму, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы чурттуң политиктиг амыдыралынга улуг болуушкуннар болганын хуралга демдеглээн. Эш К. У. Черненконуң оларга чугаалары — ниитилел хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээриниң СЭКП-ниң ажыл-херекчи болгаш чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнүң чайынналчак көргүзүү болган. Ында киирген айтыышкыннар болгаш түңнелдер улустуң социалистиг эрге-чагырганың үндезиннерин быжыглаарынче, күрүнениң, ажыл-агыйның болгаш социал-культура тургузуушкунунуң бүгү участоктарында ажыл-херектерниң байдалы дээш улус депутаттарының Советтериниң ролюн болгаш харыысалгазын бедидеринче партияның чайгылыш чок угланыышкынын үргүлчүлеп база улам ханыладып турар.

СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң шиитпирлери, эш К. У. Черненконуң чугаалары Советтерниң ажылының дээштиин бедидеринге, ажылчы чоннарның негелделерин, херегледдерин долузу-биле хандырары, социалистиг демократияны улам-на калбартыры дээш оларның харыысалгазын күштелдиреринге онза улуг ужур-дузалыын демдеглээн.

Советтерниң ролюн болгаш ат-алдарын бедидериниң дугайында партияның ол доктаамал сагыш салыышкынының чаа илерээшкининге улустуң эрге-чагырганың органнары боттуг ажыл-херек-биле, оларның мурнунда салдынган сорулгаларны шиитпирлээрде улам-на идепкейлиг болгаш эчис сорулгалыг чоруу-биле харыылаар ужурлуг.

Хуралга **К. У. Черненко** чүве чугаалаан.

Бистер ам СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың даалгаларын боттандырарының харыысалгалыг үезинде туруп турар бис деп, ол чугаалаан. Ажылга сөөлгү чылдарда чедип алдынган темпини чүгле быжыглаары эвес, харын база моон соңгаар-даа улам шалыпчыдары чугула. Ол сорулганы шиитпирлээринге улус депутаттарының Советтеринге чугула роль онаажып турар.

СЭКП ТК-ның апрель Пленуму амгы үе-чадада оларны хөгжүдериниң кол-кол угланыышкыннарын билдингир кылдыр тодараткан. Ооң алыс утказы болза. Совет бүрүзү боттарының эргелерин болгаш хүлээлгелерин долу хемчээлдии-биле боттандырарында, идепкейлиг болгаш үре-түңнелдиг хөделиринде, массаларга доктаамал даянырында, ниитилелдиң болгаш күрүнениң херектерин эргелеп башкарарынга күш-ажылдың улам хөй кижилерин хаара тударында болуп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи — бистиң чурттуң Советтериниң бүгү системазының чарылбас кезээ болбушаан, оларның дээди звенозу болур. Чаа Конституцияның күштүг бооп эгелээниниң соонда Дээди Совет бодунуң калбак бүрүн эргелерин улам чайгылыш чок боттандырып эгелээн дээрзинге кандыг-даа чигзиниг турбас. Ооң сессияларынга чугаалажыр айтырыглар янзы-бүрү болу берген. Улуг хоойлужудулга программазы күүсеттинген. Дээди Советтиң, ооң Президиумунуң болгаш доктаамал комиссияларының контроль ажыл-чорудулгазы улам калбарып, идепкейжээн.

Ооң-биле кады ССРЭ-ниң Дээди Совединиң кичээнгейинде турар айтырыгларны улам калбартырын моон соңгаар-даа боттандырып чорудары чугула деп, Политбюро санап турар. Ол сорулга-биле ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң кайы-даа адырларында ажыл-херектиң байдалының дугайында, даштыкы политика дугайында, улус депутаттарының Советтериниң ажылының дугайында айтырыгларны ооң сессияларынга чугаалажып көөрү-биле удаа-дараа киирер херек.

Хоойлужудулганы хөгжүдери болгаш сайзыраңгайжыдары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң эң чугула сорулгаларының бирээзи болур деп, К. У. Черненко чугаалаан. Сөөлгү чылдарда ында хөй чүүлдер кылдынган. ССРЭ Конституциязынга дүүштүр элээн хөй чугула хоойлужудулга актыларын хүлээп алган. Хоойлулар чыылдазын ажылдап кылыры дооступ турар.

Ынчалза-даа бо талазы-биле бүгү чүүлдер кылдынган деп чугаалап болбас. Бодунуң алыс утказы-биле алырга, хоойлужудулга чорудулгазын доктаамал сайзыраңгайжыдары, ажылды план ёзугаар чорудары негеттинер. Чаа беш чылда (1986—1990 ч.) болгаш 2000 чылга чедир үеде хоойлужудулгалар актыларының планын ажылдап кылыры ол сорулгаларны шиитпирлээринге чугула рольду ойнаар ужурлуг.

Хоойлудужулга ажылын ынчаар планнаарын чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнаашкыны-биле сырый холбаштырары чугула болуп турарын дуржулга көргүскен.

Бистиң хоойлуларывыс кандыг-даа орган, албан-дужаалдыг кижи, хамааты бүрүзүнүң эргелерин болгаш хүлээлгелерин ылап тодараткан. Лениниң чаңгыс эвес удаа шүгүмчүлеп чорааны дег, туугай эреңгейлээшкиннерге оларның алыспас болуру онза чугула деп, К. У. Черненко демдеглээн.

Хоойлуларны тургузарын ынчаар көөрү — бышкан социализмниң сайзыраңгайжыдарынга онза ужур-дузалыг болуп турар харыысалгалыг, организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну быжыглаарының эргежок чугула негелделериниң бирээзи-дир. А ол дээрге совет хоойлуларның одуруг бүрүзү чайгылыш чокка күүсеттинген турзун дээш бистиң планнарывыстың болгаш шиитпирлеривистиң күүселдезинге контрольду шыңгыы күштелдирерин бодунуң ээлчээнде негеп турар.

Үстүкү контроль ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хүн бүрүде ажылының бир кол талазы болган турар ужурлуг. Моон-биле холбаштыр Дээди Советтиң сессияларынга болгаш ооң Президиумунуң хуралдарынга чазактың, министерстволарның, ведомстволарның, Улусчу контроль комитединиң, Дээди судтуң, Чиңгине прокурорнуң отчёттарын ёзу барымдаалап эвес, а боттуу-биле чугаалажып көөрүн удаа-дараа боттандырар херек.

Чазакка болгаш аңаа отчёттуг өске-даа органнарга хамаарыштыр депутаттарның негелделерин Дээди Советтиң сессияларынга доктаамал чугаалажып көөрү чугула.

Дээди Советтиң ажылын идепкейжидеринге доктаамал комиссиялар улам улуг салыышкынны киирер хүлээлгелиг. Сессиялар аразында үелерде олар эрге-чагырганың дээди органының ажылын уламчылап турар болгай. Ынчаарга ол комиссиялар адырлар аайы-биле министерстволарның болгаш ведомстволарның ажылынга шуут холгаарлавас ужурлуг.

Оларның ажылының кол девискээри — адырларның «белдирлеринде», бистиң экономикавысты комплекстиг хөгжүдериниң оруктарын шиитпирлеп турар черде, ниити күрүнениң эрге-ажыын чүгле бодунуң албан чериниң болгаш тус чериниң кызыы эрге-ажыын хараар кандыг-даа хөөннерге удур тургузуп турар черде болур ужурлуг.

Доктаамал комиссиялар министерстволарның болгаш ведомстволарның ажылын ам-даа ханы болгаш тодаргайы-биле контрольдаар ужурлуг. Комиссияларга ындыг контрольдуң түңнелдерин ёзугаар чүгле эргелел органнарының ажылын үнелеп көөр эвес, харын база эргежок чугула апарган таварылгаларда тодаргай саналдарны киирер эргени берип болур ийик.

Сөөлгү чылдарда ССРЭ-ниң Дээди Соведи даштыкы политиканың айтырыгларын улам идепкейлии-биле көрүп, улустарның айыыл чок чоруун болгаш тайбың кады ажылдажылгазын хандырарының, боо-чепсекти эндере бүдүреринге удур демиселдиң эң чидиг айтырыгларын шалыпкыны-биле көөр апарган деп, К. У. Черненко уламчылаан. Делегей байдалының, өске чурттар-биле экономиктиг болгаш культурлуг кады ажылдажылгазының, парламентилер аразының харылзааларын калбартырының кол-кол айтырыглары моон соңгаар-даа бистиң эрге-чагырганың дээди органының, ооң даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының, ССРЭ-ниң парламент бөлүүнүң кичээнгейиниң төвүнге турарынга чигзиниг турбас.

Бисте бар бооп турар ажылдың демократтыг хевирлериниң кызымаккай сайзыраңгайжыдары, оларга тодаргай политиктиг утка-шынар киирери, Дээди Советтиң ажыл-чорудулгазының хөйге чедип, билдинген турарын калбартыры чугула бооп турар. Ылаңгыя доктаамал комиссияларга айтырыгларны чугаалашканын, чер-черде депутаттарның ажылын солуннарга, радиога болгаш телевидениеге ам-даа калбаа-биле чырыдып болур ийик. Бо херек талазы-биле «Известия» солун болгаш «Советы народных депутатов» деп журнал үлегер-чижээн көргүзер ужурлуг.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга Советтерниң ролюн херек кырынга бедидери, социал айтырыгларны үзе шиитпирлээри база ажылчы чоннарның негелделерин улам долдур хандырары дээш оларның харыысалгазын күштелдирери доктаамал сагыш салыр чүүлдер ол болур ужурлуг. СЭКП ТК-ның апрель Пленумунга бистиң чурттуң улус депутаттарының бүгү Советтериниң эң чоокку болгаш келир-даа үеде сорулгаларын айыткан. Ынчаарга бир эвес Советтер боттарының чоокку үеде болгулаар сессияларынга апрель Пленумунуң түңнелдерин чугаалашкаш, ооң шиитпирлерин күүседир талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыр болза, шын болур ийик.

Советтерниң эргелери калбак, ынчангаш оларны чүгле шын ажыглаары, ёзу барымдаалаар чорукту үндезини-биле узуткаары, шүшпей-чалгаа чоруктан адырлыры, бүгү ажыл-херектерге идепкейлиг, чогаадыкчы туруштарны ээлээри чугула.

Бо талазы-биле ажылга тус чериниң чонунуң негелделерин ылап билири, оларны амыдыралга кызымаккай боттандырары онза чугула бооп турарын К. У. Черненко ооң ыңай демдеглээн. Ол чорук соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле Советтерниң ажылындан хөй хемчээлдиг хамааржыр. Ооң ужурундан Советтиң күүседир дээш хүлээп алган чагыы планга ылап-ла кирген тураы, соңгукчуларның чагыгларын күүседири-биле чогуур материалдыг курлавырларның тускайлаттынган тураы дүрүм кылдыр хүлээп алдынган турар ужурлуг.

Амыдырал хандырылгазының албан черлери, поликлиникалар, школалар болгаш чер-чериниң транспорту эки ажылдаан турарынга, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга улусчу эрге-чагырганың доктаамал сагыш салыышкынын совет кижи бүгү чер болганга көрүп, билген турарынга дыка хөй чүүлдерни Советтер кылыр ужурлуг. Ооң-биле чергелештир, Советтерниң ажылы чүгле тус чериниң ажыл-херектери-биле кажан-даа кызыгаарлаттынмайн келген. Ынчаарга чер-чериниң кандыг-даа ажыл-херектери күрүнениң ниити ажыл-херектериниң кайы хире чедиишкинниг чорүп турарындан амгы үеде кажангызындан-даа артык хамааржыр болгай. Ынчангаш чер-чериниң Совет бүрүзү күрүнениң ниити эрге-ажыктарының кезээде сагыш човангыр камгалакчызы, боттандырыкчызы болур. Энергетика, Аъш-чем программалары, чоннуң хереглел бараанnарын бүдүрери, ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазы ышкаш күрүнениң ындыг ниити программаларының күүселдезин бодунуң кичээнгейинге доктаамал тургузар ужурлуг.

Ынчангаш улусчу эрге-чагырганың төлээлекчилерлиг бүгү органнарының ажылынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш ооң Президиумунуң талазындан удуртулганың, Советтерниң ажылының дуржулгазын мөөңнеп түңнээриниң, ол дуржулгада эки бүгү чүүлдерни нептередириниң ужур-дузазы дыка бедип турар. Чижээ, чамдык республикаларда болгаш областарда эрттирип турар депутаттар хүннери дыка эки ажыктыын көргүзүп турар деп, К. У. Черненко демдеглээн. Бо талазы-биле улам-на эки болгаш инициативтиг ажылдаары эргежок чугула.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтериниң ажыл-чорудулгазы база ындыг угланыышкыннарга калбарар ужурлуг. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ажылынга ышкаш, маңаа чүгле планны болгаш бюджетти чугаалажып көөрүнүң, хоойлужудулганы сайзыраңгайжыдарының, күрүне шиитпирлериниң күүселдезинге контрольдуң айтырыглары эвес, харын-даа улус депутаттарының ажыл-чорудулгазынга улам идепкейлиг удуртулга бирги черни ээлээр ужурлуг.

Дээди Советтиң шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң дараазындагы үеде ажыл планының төлевилелинде бүрүнү-биле айытканы дыр деп, К. У. Черненко чугаазының түңнелинде демдеглээн. Ол ажылдың кол угланыышкыннарын: улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидерин, ооң шынар көргүзүглерин экижидерин, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айытканы социал хемчеглерни боттандырарын, чоннуң чаагай чоруун бедидерин, социалистиг демократияны улам ыңай ханыладып калбартырын, эрге-чурумну быжыглаарын тодаргай шын шилээн-дир. Тайбыңның, боо-чепсекти эндере бүдүрерин кынчыктырбазының, делегейниң бүгү улустары-биле бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганың политиказын ССРЭ-ниң Дээди Соведи мурнукузу ышкаш, моон соңгаар-даа чайгылыш чок болгаш тодаргай сорулгалыг чорудар апаар.

«Улус депутаттарының Советтериниң ажылын улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң доктаалын чайгылыш чок удуртулга кылдыр хүлээп алырының болгаш күүседириниң, ону чурттуң күрүне эрге-чагырганың дээди болгаш чер-чер органнарының бүгү ажыл-чорудулгазының үндезини болдурарының эргежок чугулазын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бо айтырыг талазы-биле доктаалында айыткан.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр сорулгаларны сессияларга чугаалажып көөрүн, ол шиитпирлерни боттандырар болгаш ССРЭ Конституциязының, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Конституцияларының, Советтер дугайында хоойлужудулганың оларга доктаадып тургусканы бүрүн эргелерин улам ажыктыг боттандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын улус депутаттарының Советтеринге сүмелээн. Улус депутаттарының Совет бүрүзү Пленумунуң шиитпирлеринден практиктиг түңнелдерни үндүрер, оларның хажык чок күүселдезин хандырар ужурлуг.

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге боттарының эргелерин ажыглаарынга шудургу чорукту көргүспушаан, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунун удуртурунуң деңнелин улам ыңай бедидерин хандырарын, чер-черде экономиканың комплекстиг хөгжүлдезинче, эргелеп башкарылгага девискээр болгаш адыр аайы-биле үндезиннерни шын чүүлдештирериниче, ниити күрүне эрге-ажыктарын шыңгыы сагыырынче онза кичээнгейни угландырарын саналдаан. Советтиң девискээринде турар бүгү бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның ажыл-чорудулгазын оларның кайы ведомствога хамааржып турары хамаан чокка бодунуң эргезиниң чергези-биле контрольдаарын болгаш таарыштырарын күштелдирер. Аъш-чем болгаш Энергетика программаларын күүседиринге идепкейлиг киржир, чоннуң хереглел бараанnарын бүдүрерин көвүдедириниң болгаш шынарын экижидериниң, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агыйларын хөгжүдериниң, ачы-дуза чедирерин калбартырының, чоннуң хандырылгазының культуразын бедидериниң планнарының күүселдезиниң айтырыгларын хүн бүрүде сайгарып көөр херек.

Советтер совет кижилерниң күш-ажыл болгаш чуртталга айтырыгларын доктаамал кичээнгейге ап, чурттакчы чон ортузунга политика-кижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылды идепкейжидеринге, сагылга-чурумну быжыглаарынга, коллектив бүрүзүнге хоойлу-дүрүмнүң болгаш корум-чурумнуң кандыг-даа үрээшкиннеринге эптеш чок чорукту тургузарынга бар чепсек-херекселдерни болгаш аргаларны дээштиг ажыглаар хүлээлгелиг. ССРЭ-ниң улустарының найыралын база акы-дуңма чоруун улам ыңай хөгжүдеринге болгаш быжыглаарынга, ажылчы чоннарның интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилгезинге, чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарынга Советтер бүгү талалыг идиг бээр ужурлуг.

Улус депутаттарының Советтериниң кол сорулгаларының бирээзи болза СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязының ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының дугайында шиитпирлерин боттандырары, аныяктарны өөредириниң болгаш кижизидериниң талазы-биле күрүнениң чаңгыс аай политиказын хандырарының, улус өөредилгезиниң херээн удуртурунуң деңнелин бедидериниң, башкы кадрларның ажылының болгаш амыдыралының эргежок чугула байдалдарын тургузарының хемчеглерин амыдыралга чайгылыш чок боттандырары болур.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтериниң хоойлужудулганы, эргелеп башкарылганы болгаш контрольду каттыштырып холбаарының ленинчи принцивин хажык чокка чорударын хандырары эргежок чугула. Бүгү звеноларының улус депутаттарының Советтерин удуртурун улам ыңай сайзыраңгайжыдарының талазы-биле хемчеглерни алыр. Советтерниң сессияларының ажылын идепкейжидер, депутаттарның негелделериниң практиказын калбартыр болгаш экижидер, хоойлуларны сагып турары, соңгукчуларның чагыгларының боттаныышкыны, отчёттуг органнарның ажылы дээш оларның доктаамал комиссияларының контролюнуң дээштиг чоруун бедидер.

Боттарының ажылының утказын болгаш стилин хөгжүдүп база экижидип, чоннуң калбак массалары-биле харылзааларын үргүлчү быжыглап тургаш, улус депутаттарының бүгү Советтери Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле сайзыраңгай социализмни болбаазыраңгайжыдарының шиитпирлеп турар сорулгаларын күүседиринге төлептиг салыышкынын киирер дээрзинге бүзүрелин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму илереткен.

1984 болгаш 1985 чылдарда ССРЭ-ниң Дээди Совединге чорудары-биле төлевилээн кол хемчеглерниң планын Президиум чүүлдүг деп көрген.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы

ТУРГУЗУУШКУННУҢ ОРУУ-БИЛЕ

НИИТИ БИЛИГ БОЛГАШ ПРОФЕССИОНАЛ ШКОЛАНЫҢ РЕФОРМАЗЫНЫҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы **Г. А. АЛИЕВТИҢ** *илеткели*

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чаа чыыжының бирги сессиязы СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң, партия болгаш күрүне амыдыралының кол айтырыгларының талазы-биле ооң хүлээп алган шиитпирлериниң тодаргайлакчы салдары-биле болуп эртип турар-дыр деп, Г. А. Алиев чугаалаан. Эш К. У. Черненконуң Пленумга чугаазы совет кижилерниң, делегейниң бүгү хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде турар. Совет эрге-чагырганың дээди органының, Советтерниң бүгү системазының ажылын экижидериниң амгы үе-чадада сорулгаларын ында тодаргайлаан, школа реформазының болгаш ону боттандырар аргаларының политиктиг ханы үнелээшкинин берген. СЭКП-ниң моон соңгааргы ажыл-чорудулгазының угланыышкыннарын айыткан. Эш К. У. Черненконуң чугаазын коммунистер, чурттуң бүгү ажылчы чоннары кайгамчыктыг ужур-дузалыг политиктиг документ кылдыр, чоннуң чаагай чоруунуң болгаш тайбың амыдыралының дугайында, социалистиг Төрээн чурттуң чечектелиишкининиң дугайында партияның доктаамал сагыш салыышкынының бүзүрелдиг бадыткаашкыны кылдыр хүлээп алган.

(Допчулап парлаан «Правда», «Известия», «Учительская газета» солуннарга илеткелди дозулу-биле парлаан).

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Константин Устинович Черненкону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгуур дугайында амгы сессияның шиитпиринге совет кижилер изиг байырны чедирип турар. Төрээн ленинчи партиязынга чоннуң кызыгаар чок идегели, оларның күзел-соруунуң болгаш угаан-бодалының чаңгыс эви ол эң чугула күрүне актызында, ону бүгү чоннуң үнелээшкининде тодаргай илергейлеттинип турар. Эш К. У. Черненконуң ажыл-херекчи болгаш хуузунда шылгараңгай мөзү-шынарларын, коммунистиг тургузуушкунуң улуг херээнге ооң бүрүнү-биле берип турары политиктиг мерген угаанын болгаш организакчы талантызын ында хүлээп көрген. Совет күрүнениң баштыңының албан-дужаалынга К. У. Черненкону соңгааны-биле холбаштыр аңаа чүректиң ханызындан изиг байырны оратор чедирген болгаш чаагай кадыкшылды, совет улустуң чаагай чоруунга, тайбыңның болгаш социал депшилгениң херээнге хөй талалыг ажыл-чорудулгазынга улуг чедиишкиннерни күзээн.

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын чугаалажып көргениниң түңнелдерин апрель Пленуму чугаалажып көрген болгаш чогуур доктаалды хүлээп алганын Г. А. Алиев ооң ыңай онзалап демдеглээн.

XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) болгаш февраль (1984 ч.) Пленумнарының айтыышкыннарын партия барымдаалавышаан, сайзыраңгай социализмниң байдалдарында улус өөредилгезин сайзыраңгайжыдарының болгаш аныяк салгакчыларны кижизидериниң стратегтиг программазын ажылдап кылган деп, илеткелчи уламчылап чугаалаан. Ол программа совет кижи бүрүзүнүң, совет өг-бүле бүрүзүнүң үндезин эрге-ажыктары-биле, чурттуң социал-экономиктиг болгаш угаан-бодал депшилгезиниң негелделери-биле тодаргайлаттынып турар.

Школа реформазын боттандырары бистиң программалыг сорулгаларывысты шиитпирлээринге, коммунизмче орук-биле совет ниитилелдиң төөгүлүг шимчээшкинин дүргедедиринге идепкейлиг идигни бээр дээрзинге бүрүн бүзүрелдиг илергейлеп болур, ынчаарга школа реформазының төлевилелин бүгү чоннуң чугаалажып көргенин барымдаалааш, чедир ажылдап кылган болгаш сессияның чугаалажып көрүүшкүнүнге киирген.

Амгы үеде партияның болгаш улустуң ажылының кол утказы болур сайзыраңгай социализмни улам ыңай хөгжүдери бөгүнгү социал амыдыралдың бүгү талаларынга ханы өскерилгелер-биле боттанып, ажылдакчы бүрүзүнүң ниити билиг болгаш профессионал белеткелинге, ооң мөзү-шынар болгаш чогаадыкчы өзүлдезинге чаа негелделерни салып турар. Өскээр чугаалаарга, сайзыраңгай социализмни улам ыңай хөгжүдери чүгле кол бүдүрүкчү күш болуп турар эвес, а идепкейлиг хамааты, угаан-бодал талазы-биле байлак, бүдүнниг, чаагай сеткил-сагыштыг кижи болуп турар совет кижини сайзыраңгайжыры-биле тудуш холбашкан. Кижизидилгениң бүгү системазының күжениишкини ам ында мөөңнелип турар, чаа, социалистиг хевирниң кижизин хевирлээр талазы-биле ажылдың кол төвү ында.

Ол ажыл чаш чылдарда, өг-бүлеге, школага эгелээр. Чогум-на ынчангаш СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму, идеологтуг ажыл-чорудулганы сайзыраңгайжыдарының айтырыгларын чугаалажып көрүп тура, ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын бирги черниң сорулгаларының бирээзи кылдыр идип үндүрген. Ооң кол үндезин болур сорулгазы — өөредилгениң болгаш кижизидилгениң аныяк салгалдың амыдыралга болгаш күш-ажылга белеткелиниң бүгү херээн үндезини-биле экижидери болур. Хынамчалыг, идегелдиг, эш К. У. Черненконуң «мурнуку салгалдарның дуржулгазын

(Уланчызы 2-ги арында).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы

ТУРГУЗУУШКУННУҢ ОРУУ-БИЛЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

чүгле шиңгээдип алыр эвес, а ону боттарының ажыл-херектери-биле байыдар» деп, чугаалааны дег, шак ындыг белеткел оолдарга болгаш кыстарга херек.

Реформаның кол угланыышкыннарын тодарадып тура, СЭКП бирги социалистиг күрүнениң делегей культуразының бедиинче кайгамчык оккур көдүрүлгезинге, экономиктиг болгаш социал шапкын депшилгезинге үнелеп четпес рольду ойнаан совет улус өөредилгезиниң байлак дуржулгазынга база чедиишкиннеринге даянган. Массаларның чырыдыышкынынга болгаш угаан-бодал хөгжүлдезинге, күш-ажылдың кижизиниң салымчаланының база чогаадыкчы күштериниң чечектелиишкиннинге социализмниң кылган бүгү чүүлдерин оон өске кандыг-даа ниитилел тургузуу кылып шыдаваан болгаш кылып шыдавас-даа деп, оратор демдеглээн.

Совет школа, ооң ажыл-чорудулгазында чамдык четпестер бар-даа болза, бодунуң чаагай үүлезин ам-даа болза чедиишкиниг күүседип турар. Ынчалзажок бистиң партиявыс келир үени эртемге үндезилеп планнап билири-биле, даартагы хүннүң негелделерин баш удур көөрү-биле, аңаа угаан-бодалдыг белеткенири-биле онзаланып турар. Ынчангаш СЭКП Төп Комитеди улус өөредилгезиниң талазы-биле тургустунуп келген айтырыгларны сайгарып көргеш, өөредилгениң болгаш кижизидилгениң херээнге реформа төлевилелинде айыттынган чаа, улам калбак база чүүлдештир көрген чүүлдерни ажылдап кылган. Ол чаңгыс аай, күш-ажылчы, политехниктиг школа дугайында ленинчи бодалды амгы үениң байдалдарынга дүүштүр хөгжүдүп, ниитилелдиң кижизидикчи бүгү күштерин каттыштырар арганы берип, школа тургузуушкунунуң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге чогаадыкчы чорукту илереткени-биле массаларның угаан-бодал чырыдыышкынының бисте системазын байыдып турар.

СЭКП-ның программалыг эң чугула сорулгазын боттандырарынга — бүгү талазы-биле сайзыраңгай кижини кижизидеринге — оолдарны болгаш кыстарны эртемниг, марксисчи-ленинчи мировоззрениеге кижизидилге кол черни ээлээр. Школа болза бодунуң кижизидип турар чаштарынга коммунистиг бүзүрелдиң быжыг үндезинин тургузар, оларны интернационализмниң, улустарның акы-дуңма найыралының ёзузунга кижизидер, бистиң хөй националдыг Ада-чуртувусту камгалаарынга кезээде белен патриоттар кылдыр өстүрер хүлээлгелиг. Аныяк салгалдың коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле бүгү ажылды амыдыралдың бистиң мурнувуста тургузуп турар бедик негелделериниң деңнелинге чедир көдүреринге, партия болгаш чонга кызыгаар чок бердинген, ажыл-херекчи болгаш эрес-дидим кижилерни белеткээринге эргежок чугула чүүлдерни реформа тургузуп турар.

Бышкан социализмниң байдалдарынга болгаш ону сайзыраңгайжыдарының сорулгаларынга совет школаның ленинчи принциви болур бүдүрүкчү күш-ажыл биле өөредилгени холбаштырары таарыжып кылдыр бөгүн бистиң чугаалажып турарывыс документ тодаргайлап турар. Ында көрдүнген хемчеглерни боттандырары өөредилге болгаш кижизидилге ажылын школага боттуг бүдүрүлге-биле ээлээн долу харылзаштырар, школага өй-өйде кылыр күш-ажылды доктаамал болгаш ийиги чергениң турганындан — ону кол кылдыр чорудар арганы бээр.

Бистиң аныяктарывыстың социал өзүлдезиниң бүгү чорудулгазынга ол аажок улуг ужур-дузалыг болур. Күш-ажылга ынак кылдыр кижизидилге — ол дээрге кижиниң кол шынарын кижизидери, ниитилел амыдыралының-даа, кижи бүрүзүнүң амыдыралының-даа тургустунар кол үндезинин чалары болур. Чоннуң эрге-ажы дээш, Ада-чуртунуң чаагай чоруу дээш күш-ажылга ол чүгле хамааты кылдыр бадыткаттынар. Социализм дээрге — ажылчы чоннарның ниитилели-дир, ынчангаш чүгле күш-ажыл маңаа ат-алдарны-даа, төлептиг мөзү-шынарны-даа, кижилерниң туружун-даа тодарадыр. Бо бистиң социал талазы-биле чөптүг чорууvустуң принциви-дир, ол чайгылыш чок.

Аныяктарның бүгү-нитти ортумак өөредилгезин бүгү-нитти профессионал өөредилге-биле немээр болгаш олче шилчилгени хандырар ужурлуг амгы үениң совет школазын күш-ажылчы кижизидилгени күштелдиреринче реформа база угландырып турар. Бүгү аныяк кижилер, ооң иштинде ортумак нитти билиг школаларының доозукчулары боттарының күш-ажылчы ажыл-чорудулгазының эгезинде-ле тодаргай мергежилди шиңгээдип алырын чедип алыр сорулга салдынып турар. Ол бистиң эң улуг социал чедиишкинивис болур болгаш улус ажыл-агыйынга кадрлар белеткээриниң херээн чүгле экижидер эвес, харын-даа аныяк кижилерге күш-ажылга медерелдиг негелдени болдурарынга болгаш боттарының амыдыралчы перспективаларын шын шилип алырынга оларга дузалаар. Нитти билиг школазының социал хүлээлгезин болгаш ролюн көскүзү-биле байлакшыдарынга чедирер.

Реформа болза профтех-өөредилге системазының аттарын болгаш ужур-дузазын көскүзү-биле көдүрер деп, илеткелчи демдеглээн. Долу эвес ортумак школаны дооскан соонда школачыларны профтехучилищелерже хүлээп алыры барык ийи катап көвүдээр. Эртем-техниктиг депшилгеден төрүттүнген чаа мергежилдерге ажылчыннар белеткээри дыка калбарар. Өөредилге чериниң чаңгыс аай хевири — «профессионал-техниктиг ортумак училище» тургустунар.

Реформаның принципиалдыг негелдези — школага профессионал өөредилгени өөреникчилерниң нитти билиг белеткелиниң деңнелин улам ыңай бедидери-биле, оларның угаан-бодалының хөй талалыг өзүлдези-биле ханы холбаарын хандырарын чугулалап көөрү болур.

Профессионал белеткелди политехниктиг өөредилге-биле шын холбаштырарының ужур-дузазын демдеглээри база чугула, ол эртем-техниктиг революцияның байдалдарында ажылдакчы кижиге күш-ажылын солаанда, холушкак, оон туржук чаа мергежилди шиңгээткенде, бодунуң доктаамал бот сайзыралының үезинде билиин бедидеринге дузалаар. Нитти билиг белеткелин улам ыңай көскүзү-биле экижидериниң баазазынга өөреникчилерниң бүгү күш-ажылчы болгаш профессионал белеткелин тургузарының партияның школаны хөгжүдери-биле төлевилээни сорулгазы маңаа илереттинер. Школачы тодаргай мергежилди шиңгээдип алза, амыдыралчы оруун шилиир аргазы улгадыр, а кандыг-бир эртемни хандыр өөрениринче углаары дээрге-ле бүгү эртемнерни долузу-биле өөрениринге чедирер дээни ол.

Төлевилелдиң чугаалажыышкынынга ниитизи-биле 120 млн. хире кижи киришкен бүгү улустуң педсоведи болганын дыңнаткаш, илеткелчи СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш Совет чазактың өмүнээзинден чугаалажыышкынга киришкен бүгү хамаатыларга, күш-ажылчы коллективтерге, организацияларга өөрүп четтиришкинин илергейлээн. Ооң кол политиктиг түңнели болза партияның болгаш чоннуң чаңгыс эвин база катап чайынналдыр көргүспүшаан, реформаның сорулгаларын болгаш кол-кол угланыышкыннарын совет улустуң бир эп-сеткилдиг деткээни болур. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң кылган түңнелдериниң чогуур үезинде болганын, үези келген айтырыгларны партияның чогуур үезинде тодарадып, ону шиитпирлээриниң шын оруктарын айтып билирин чугаалажыышкын бүзүрелдиг бадыткаан.

Коллективтиг угаан-бодал реформаның төлевилелин көскүзү-биле байлакшыткан. Эш К. У. Черненконуң удурткан СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң комиссиязы ажылчы чоннарның кирген санал-оналдарын анализтеп көргеш, түңнел документиге чүс хире немелделерни, эдилгелерни, тодарадылгаларны кирген. Дыка хөй саналдарны реформаны боттандырар талазы-биле кылдынып турар шиитпирлерде өөренип көрген ийикпе, азы практиктиг ажыл-чорудулгага ажыглаарынга болгаш моон соңгаар өөренип көөрү-биле министерстволарже болгаш ведомстволарже чоруткан. Саналдарның өөредилге-методика хевирлиг элээн хөй кезээ улус өөредилгезиниң органнарының айтыышкын документилеринге өөренип көрдүнер.

Илеткелчи кирген саналдарның чамдыктарынга оон ыңай доктааган. Эң идепкейлиг маргылдаа нитти өөредилге школаларының структуразынга, ылаңгыя өөредилгениң хуусаазын он чылдан он бир чыл чедиреринге болгаш уругларны 6 харлыындан эгелеп өөредиринге хамаарыштыр болган. Бо чаартылганың таарымчалыг боор турарын эртемниң шинчилелдери, шенелделер бадыткап турар.

Төрээн дыл-биле чергелештир совет улустуң нацияларарааынга харылзажырының чепсээ кылдыр экии тура-биле шилип алганы найыралдың болгаш акы-дуңмалыышкы чоруктуң дылы болур орус дылды хандыр өөрениринин айтырыглары улуг сонуургал-биле чугаалажып көрдүнген. Бүгү нацияларның кижилерин делегей цивилизациязының эртине-байлактарынга өөреттиишаан, орус дыл ёзулуг социал-политиктиг болгаш культура ужур-дузалыг фактор болу берген. Бо документ ол төөгүлүг боттуг чорукту долузу-биле илергейлевишаан, ортумак школаны доскан кижи бүрүзүнүң орус дылга хостуу-биле чугаалап билип алган турарын хандырар ужурлуг. Ол чорук национал дылдарны кыза бербес, а харын оларны улам байлакшыдарынга болгаш хөгжүдеринге дузалаар. Өөредилге болгаш культура талазы-биле бистиң чуртувустуң нация болгаш биче улустар бүрүзүнүң онзагай байдалдарын кичээнгейлиг өөренип көөрүн реформада көрген.

Бүгү улустуң чугаалажып көрүүшкүнүнүң үезинде кирген өске-даа саналдарга доктаагаш, ам школа херээн экижидер талазы-биле практиктиг ажылга чаңгыс-даа чугула бодалды аңаа каап болбазы эргежок чугула деп, илеткелчи онзалап демдеглээн. Чоннуң санал-оналынга, чоннуң мерген угаан-бодалынга кичээнгейлиг болуру — бистиң партиявыстың ленинчи чаагай чаңчылы. Бистер ону чайгылыш чок эдерип-даа турар бис.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң амгы сессиязы сайзыраңгай социализмниң байдалдарында совет школаның белеткелин болгаш ооң дугайында чугаалажып көрүүшкүнү доозуп турар. Совет эрге-чагырганың дээди органы реформаның кол угланыышкыннарын чүүлдүгзүнүп көргеш, аңаа күрүне актызы күштүг бээр дээрзинге СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң чазаа идегеп турар. Ынчангаш ооң-биле чаа үе-чада — ону амыдыралга боттандырарының үе-чадазы эгелээр.

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели реформаны боттандырарынче угланган документилерни белеткээн. Организас-политиктиг хемчеглер идегелдиг материалдыг бааза-биле быжыглаттынгап дээрзин демдеглээш, Г. А. Алиев келир беш чылда 7 млн. өөреникчиге, бо беш чылдан барык ийи катап хөй школаларны, профтехучилищелерниң 800 хире комплекстерин, школадан дашкаар хөй санныг албан черлерин тударын дыңнаткан. Реформаны боттандырып чорудары-биле 11 миллиард хире рубльди, ооң иштинде 3.5 миллиард ажыглы чыл санынга онаажтыр бо чылдың сентябрь 1-ден эгелеп үе-чадалап чоруттунар улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының ажыл төлевирин өстүреринге тускайлаан. Өөредилге херээнге акша салыышкынын бистер акша-хөреңгини чарыгдаарының эң үнелиг хевири деп санаар бис, чүге дээрге, олардан кедизинде барып экономиктиг беримчезин бодап турар бис. Бо талазы-биле бистиң кол сорулгавыс — совет кижилерниң культуразының болгаш медерелиниң өзери, бистиң аныяк салгалының талантыларының хөгжүлдези болгаш келир үеде ажыл-ижи боор турар. Ону ынчаар көөр чорук социалистиг тургузугнуң бодунуң утка-шынарындан боор, өзүп олурар салгакчылар дугайында партияның доктаамал сагыш салыышкынын негеп турар.

Реформаның чедиишкинниг болурунга бисте эртемге үндезилеттинген программа, белеткеттинген кадрлар, улуг материалдыг бааза бар. Ам херектиң ужуру — ажылды тодаргай организастаарында боор турар. Оон кол угланыышкынын СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң доктаалы, эш К. У. Черненконуң чугаазы тодаргайы-биле айтып турар. Реформа дугайында партияның болгаш чазактың документилериниң утка-шынарын улус өөредилгезиниң бүгү адырларынга, ооң бүгү ажылдакчыларының медерелинге чедиреринден башкы, кижизидикчи, ПТУ мастери бүрүзү боттары чүнү, канчаар болгаш кандыг хуусаада кылырын эң тодаргайы-биле билирин чедип алырындан эгелеп ажылдаары чогуур деп чүве билдингир-дир.

СЭКП ТК реформаның хемчээлиниң улуун болгаш комплекстиг байдалын өөренип көргеш, ону үе-чадалап боттандырып чорударын сүмелеп турар. Школа тургузуушкунунуң эң улуг, стратегтиг сорулгалары — нитти билиг болгаш профессионал школаларның четкилерин хөгжүдерин болгаш баазазын быжыглаарын элээн узун хуусаага — шууттула 1995 чылга чедир көрүп турар. Ынчаарга өөредилге-методиктиг байдалдыг, школаның чаа чаңгыс аай хевирлиг өөредилге планы, өөреникчилерниң күш-ажыл өөредилгезиниң болгаш коммунистиг кижизидилгезиниң программалары, норма-чижектиң хөй-хөй шиитпирлери дээн ышкаш ындыг айтырыгларны, өске-даа чүүлдерни эң шалыпкызы-биле шиитпирлээр ужурлуг.

Реформаны боттандырарының кол кижизи — башкы болур. Ооң кызымаккай күш-ажылын партия болгаш күрүне кезээде бедии-биле үнелеп келген болгаш үнелеп-даа турар.

Реформа башкының аттарын чаа бедиинче улам бедик көдүрер. Өзүп олурар салгалды өөредири болгаш кижизидери дээш башкының ниитилел мурнунга харыысалгазы хемчээл чокка өзүп турар. Башкы бодунуң педагогтуг мергежилин доктаамал сайзыраңгайжыдып, уругларның угаан-медерелинче болгаш чүрээнче чедер экии арганы дилээр, аныяк өскенге социалистиг аажы-чаңның дагдыныкчызы, салгап өттүнериниң бедик үлегер-чижээ болур ужурлуг.

Партия болгаш күрүне башкыларның мурнунга улуг сорулгаларны салбышаан, чырыдыышкын ажылдакчыларының хөй-ниитичи ат-алдарын бедидериниң дугайында, оларның ажыл-амыдыралының байдалдарын улам экижидериниң дугайында база сагыш салып турар. Педагогтарга моральдыг идиг бээриниң хевирлерин база сайзыраңгайжыдып турар.

Ооң соонда илеткелчи улус өөредилгезиниң бүгү системазын эргелеп башкарарын экижидериниң, школаны удуртурунуң стилин болгаш аргаларын боттуу-биле өскертириниң эргежок чугулазынга доктааган. Чер болганынга — чурттуң Министрлер Чөвүлелинден эгелээш, улус депутаттарының районнар Советтериниң күүскомнарынга чедир — улус өөредилгезиниң болгаш кижизидилгениң системазының янзы-бүрү звеноларының ажылын эргелеп башкарар ведомстволар аразының комиссияларын тургузары таарымчалыг деп көрген.

Реформа Педагогика эртемнериниң академиязының, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының мурнунга, бүгү совет эртемниң мурнунга сорулгаларны салып турар.

Өөредилге талазы-биле чаңгыс аай күрүне политиказын боттандырарынга улус депутаттарының Советтериниң харыысалгазы элээн бедиир дээрзин илеткелчи онзалап демдеглээн. Оларның хүн бүрү кичээнгейи ылаңгыя көдээ школага онза негеттинип турар. Школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезинге эргежок чугула байдалдарны тургузарынче Советтер чаа ёзу-биле кичээнгей салыр. Заводтарның болгаш фабриканың, колхозтарның болгаш совхозтарның улуг аргаларын билдилии-биле ажыглаар ужурлуглар.

Бистиң күрүневистиң болгаш ниитилеливистиң тургузуунда реформадан дашкаар туруп калыр, эргелел ханазының артынга чыдып каар хире чаңгыс-даа звено чок. Министерство болгаш ведомство бүрүзү хөй айтырыгларның талазы-биле школага дуза көргүзерин бодунуң хүн бүрү ажыл-чорудулгазының чарылбас кезээ кылдыр көөр болгаш реформаны боттандырарынга бодунуң сорулгаларын тодарадып алган турар ужурлуг дээрзин оратор демдеглээн.

Реформа аныяк салгакчыларны өөредириниң болгаш кижизидериниң кол айтырыгларын көдүрүп турар болганда, ол ленинчи комсомолдуң, совет профэвилелдериниң дүрүм ёзугаар эң чугула херээ болуп турар.

Улус өөредилгезиниң хөй янзы сорулгаларын боттандырары өг-бүле биле школаның демниг ажылындан улуу-биле хамааржыр. Уруг-дарыының кижизидилгези дээш ада-иелерден негелдени күштелдирер, ада-иелерниң болгаш иелерниң педагогиктиг билиин бедидер, өг-бүле болгаш ниитилел кижизидилгезиниң бүгү талалыг чаңгыс аай чоруун хандырар — мындыг үш адырлыг чаңгыс аай сорулга бо талада туруп турар.

Улус чырыдыышкынының чаартылгазынга бистиң культура албан черлеривис, чогаадыкчы эвилелдеривис улуг салыышкынны киирер хүлээлгелиглер.

Улуг, үр үениң тодаргай сорулгалыг, болганчок-ла чымыштыг болгаш хүн бүрүнүң ажылы бистиң мурнувуста туруп турар, ол ажылга организакчы роль, черле ындыг болуп турары ышкаш, партия комитеттеринге болгаш организацияларынга хамааржып турар. СЭКП ТК-ның апрель Пленуму совет школаның чаартылгазының херээн шыңгыы контрольга ап, башкарарын, совет улус өөредилгезиниң дүрүм ёзугаар чоргаарланып турар үнелиг чүүлүнден тоглаанчы-даа читпезин дээш сагыш човаарын оларга хүлээткен. Бистиң партийжи болгаш хамааты хүлээлгевис — өөредилгени сайзыраңгайжыдар талазы-биле СЭКП ТК-ның айтыышкыннарын чогуур үезинде, бүрүнү-биле болгаш долузу-биле күүседир дээш бүгү-ле чүвени кылыры.

ССР Эвилелиниң Дээди Совединиң чаа чыыжының бирги сессиязы бодунуң ажылын совет школаның хөгжүлдезиниң перспективаларын чугаалажып көөрү-биле эгелеп турары онзагай болуп турар. «Совет ниитилел бистиң улуг эчис сорулгаларывысче бүзүрелдии-биле бурунгаарлаар төлээде, чаа салгал бүрүзү эртем-билигниң болгаш нитти культураның, профессионал мергежилдиң болгаш хамааты идепкейниң улам бедик деңнелинче көдүрлүр ужурлуг. Социал депшилгениң хоойлузу мындыг деп чугаалап болур» — деп, СЭКП ТК-ның апрель Пленумунга эш К. У. Черненко онзалап демдеглээн. Школа дугайында доктаамал сагыш салыышкын — ленинчи чагыгларга, бистиң политикавыстың тайбың угланыышкынынга партияның бердингениниң бүзүрелдиг бадыткалы дээрзин оратор түңнелинде чугаалаан. СЭКП ТК ажылдап кылган болгаш бүгү чон деткээн школа реформазы чедиишкиниг боттанган турар дээр дугайында быжыг бүзүрелди ол илергейлээн. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары).**

• • •

Ооң соонда санал-онал эгелээн.

Украин ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **А. Ф. Ватченконуң** чугаалааны болза, Украинаның ажылчы чоннары реформа төлевилелин чугаалажырынга идепкейлиг киришкеннер. Оларның саналдарының хөйү төлевилелди чедир ажылдап кылырынга хүлээп алдынган болгаш чер-черде практиктиг ажылдарга ажыглаттынып турар. Ынчалзажок партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, ажыл-агый органнарының, күш-ажылчы коллективтерниң, өг-бүлениң болгаш школаның демниг күжениишкинин негеп турар улуг болгаш элээн нарын ажыл бистиң мурнувуста дээрзин депутат демдеглээн.

Школаның болгаш аныяк салгакчыларны кижизидериниң айтырыглары партияның болгаш күрүнениң кичээнгейиниң төвүнге туруп келген дээрзин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **Л. Б. Ермин** демдеглээн.

Нитти билиг болгаш профессионал школаны сайзыраңгайжыдар талазы-биле республикада ам чогум чүү кылдынып турарынга оратор тодаргай доктааган. Нитти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының дугайында доктаал хүлээп алыр дугайында саналды ол деткээн.

Ленинградта № 90 ПТУ-нуң инструктор - дагдыныкчызы депутат **Б. А. Журавлев** Ленинградтың тудуг индустриязынга кадрлар белеткеп берип турар ол училищениң ажылының дугайын чугаалаан. Нитти билиг болгаш профессионал школаның реформазының төлевилелин ол чүүлдүгзүнмүшаан, ам-даа чедир шиитпирлээри негеттинип турар чамдык айтырыгларга доктааган. Чижээ, мергежилдерниң чаңгыс аай даңзызын тургузары, училищелер доозукчуларынга мергежилдиг ажылчынның чаңгыс аай күрүне дипломун доктаадыры чугула дээрзин оратор демдеглээн.

ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар чериниң секретары депутат **Д. Б. Кабалевский** школа реформазының чогуур үезинде болуп турарын демдеглээн. Школа реформазының дугайында документиге уран чүүлдүң чүгле үнезин эвес, харын-даа ниитилел амыдыралын ооң чаартыр кайгамчык улуг кижизидикчи, идейлиг күжүн болгаш ролюн онзалап демдеглээн турарын ол күзээн.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары депутат **В. М. Мишин** реформа төлевилелин калбаа-биле чугаалажып көргенин демдеглээн. Оолдар болгаш кыстардан 90 муң ажыг тодаргай саналдар болгаш сүмелер кирген.

Ораторнуң бодалы-биле алырга, нитти билигниң ортумак школазының уставынга болгаш өөреникчилерге дүрүмнерге комсомол болгаш пионер организацияларының, өөреникчилер коллективтериниң амыдыралынга ролюн болгаш ээлээр ужурлуг туружун долу болгаш тодаргай көргүзери чугула.

Тбилисиниң И. Чавчавадзе аттыг ортумак нитти билиг школазының башкызы депутат **И. В. Лагидзе** уругларны алды хардан эгелеп өөредир талазы-биле Грузияда баштайгы дуржулганың дугайын чугаалаан. Республиканың нитти билиг школалары школа реформазын келир өөредилге чылындан эгелеп боттандырып кириптер деп турарын ол дыңнаткан.

Школа реформазын чугаалажып көөр чорук совет улустуң калбак кезектеринге улуг сонуургалды болдурган, чүге дээрге ол бистиң амыдыралывыстың эң чугула болгаш хүн бүрү айтырыгларының бирээзи болуп турар деп, Казахстанның Компартиязының Кокчетав обкомунуң бирги секретары депутат **О. С. Куанышев** чугаалаан. Кижизидилге ажылынга, ылаңгыя күш-ажылчы кижизидилгеге эр башкыларны улам идепкейлиг киириштирер, мастерскаяларны, өөредилге-бүдүрүлге комбинаттарын, өөредилге цехтерин болгаш хову турлагларын тургузар дээш бааза бүдүрүлгелерниң харыысалгазын тодарадыр болза эки дээрзин ол демдеглээн.

Илеткел талазы-биле саналдар ооң-биле доозулган.

«Нитти билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарының дугайында» доктаалды ССРЭ-ниң Дээди Соведи бир үн-биле хүлээп алган.

Сессия ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитедин тургузар дугайында айтырыгны чугаалажырынче шилчээн.

СЭКП ТК-ның секретары депутат **Е. К. Лигачевка** сөс берген. ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитедин 19 кижи составтыг тургузар дугайында саналды ол киирген, ол саналды партия бөлүү болгаш палаталарның төлээлекчилер чөвүлелдери деткээн турган. ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң даргазынга эш А. М. Школьниковту саналдаан.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи **А. М. Школьниковту** даргалады ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң составын бир үн-биле бадылаан.

ССРЭ-ниң Дээди судун соңгуур дугайында айтырыгның талазы-биле СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы **В. В. Кузнецов** сөс алган. ССРЭ-ниң Дээди судун даргазы, дарганың ийи оралакчызы, 17 кежигүннери болгаш 45 улус төлээлери составтыг кылдыр соңгуур дугайында саналды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму киирген, ол саналды Дээди Советтиң партия бөлүү болгаш палаталарның төлээлекчилер чөвүлелдери деткээн дээрзин ол дыңнаткан. ССРЭ Конституциязының 153 чүүлүн ёзугаар эвилелдештиг республикаларның дээди судтарының даргалары эрге-дүжээлының аайы-биле ССРЭ-ниң Дээди судунуң составынга кирер. ССРЭ-ниң Дээди судунуң даргазынга эш В. И. Теребиловту соңгуур деп санал кирген.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи **В. И. Теребиловту** даргалады ССРЭ-ниң Дээди судун бир үн-биле соңгаан.

Хүн чурумунуң дараазында айтырыының талазы-биле — ССРЭ-ниң Чиңгине прокурорун томуйлаар дугайында — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары депутат **Б. Н. Пономарев** сөс алган. ССРЭ-ниң Чиңгине прокурорунга эш А. М. Рекунковту томуйлаар деп санал бар деп, ол чугаалаан. Ол саналды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң партия бөлүү болгаш палаталарын төлээлекчилер чөвүлелдери деткээн.

А. М. Рекунковту ССРЭ-ниң Чиңгине прокурорунга томуйлаар дугайында доктаал бир үн-биле хүлээп алдынган.

Сессияның хүн чурумунга кирген айтырыглар көрдүнген. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязын хагдынган деп чарлаан.

(СЭТА).

ТӨРЭЭН ЧУРТ МААДЫРЛАРЫН АЛДАРЖЫДЫП ТУРАР

Дээди шаңналдарны совет космонавтыларга Кремльге тывысканы

Космосче чаа ужудуушкун бүрүзү — изеттинмээн билдинмес чүүлдерже базым-дыр. Совет мөзүнүң эң эки шынарларын: эрес-шыдамыккай, маадырлыг чорукту, социалистиг Ада-чуртунга кызыгаар чок бердингенин көргүзерин ол базым негеп турар. «Салют-7» — «Союз» эртем-шинчилел орбита комплекизинге 150 хонукта ужудуушкунуң үезинде эң-не нарын болгаш оон мурнунда кылдынып көрбээн чүүлдерни боттандырган космонавтылар В. А. Ляховка болгаш А. П. Александровка ол мөзү-шынарлар бүрүн хамааржыр, ынчаарга оларның кылганы ук нарын чүүлдерни эртемниң, техниканың болгаш улус ажыл-агыйының хөй адырларынга калбаа-биле ажыглаар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко Төрээн чурттуң бедик шаңналдарын Кремльге апрель 13-те космос маадырларынга тывыскан.

Шаңналдарны тывыскан турган үеде эш К. У. Черненко чуве чугаалаан.

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Бөгүн маңаа, Кремльге космостуң алдарлыг маадырларынга — Владимир Афанасьевич Ляховка болгаш Александр Павлович Александровка байыр чедирип тур бис. «Салют-7» орбита эртем станциязынга олар чүс бежен хүн ажылдааннар. Оларның программазы нарын болгаш улуг хемчээлдиг болган.

Ажык космоска оларның эрес-дидим ажылдааның онза чоргаарал болгаш магадаашкын-биле хайгаарап турган бис. Станцияның корпузунга немелде хүн батареяларын тургузар талазы-биле нарын монтаж-эптелге ажылдарын бедик мергежил-биле космонавтиканың төөгүзүнде эң-не баштай боттандырган. Ада-чурттуң эртеминиң болгаш техниказының бедик деңнелин ол нарын шенелде бадыткап көргүскен.

Силер, Владимир Афанасьевич болгаш Александр Павлович, ону чедиишкинниг боттандыргаш, космонавтыларның ажылы кайы хире эрес-маадырлыг болгаш белен эвес деп чүвени база катап бүзүрелдии-биле бадыткаан-дыр силер.

Космоска оон-даа улуг эртем-технологтуг комплекстерни тургузар хүн ырак эвес. Чер чоогунуң космос делгеминге моон-даа хөй ажылды кылыр апаар. Ынчалзажок космоска ажыл кажан-даа солун болгаш берге-даа болур. Ол кижиден канчаар-даа аажок күжениишкинни болгаш эрес-дидим, чогаадыкчы болгаш маадырлыг чоруктарны кезээде негээр апаар.

Бистер эштер Ляхов биле Александровтуң эрес-маадырлыг чоруун демдеглеп тура, оларның ужудуушкунун белеткээн болгаш ону эрттиреринге киришкен бүгү кижилерге сагыш-сеткилдиң ханызындан өөрүп четтирип турар бис. А ындыг кижилер, эштер, хөй-хөй муң боор турар.

Космоста ээлчег ургүлчүлеп турар. Амгы үеде космос «бажыңында» Леонид Кизим, Владимир Соловьёв болгаш Олег Атьков олар кызымаккайы-биле ажылдап турар. Мырыңай чаа совет-индий экипажтың чурттар аразының каттышкан ужудуушкуну чедиишкинниг доозулган.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бистер космосту план ёзугаар шиңгээдип ап турар-дыр бис. Ооң-биле кады бистер ону чүгле тайбың сорулгаларга, бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга ажыглаары дээш туржуп турар бис.

Космос тайбың турар ужурлуг!

Эргим эштер! Космос чагырыкчыларының маадырлыг ажылын Төрээн чурт бедии-биле үнелеп турар. Эртем-шинчилел комплекизинге ургүлчүлелдиг космос ужудуушкунун чедиишкинниг күүсеткени база ол үеде көргүскен эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш Совет Эвилелиниң Маадыры Владимир Афанасьевич Ляхов Ленин орден болгаш ийиги «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаңнаткан. Александр Павлович Александровка Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскаш, Ленин орден болгаш «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаңнаан, аңаа база-ла «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тывыскан.

Эргим Владимир Афанасьевич болгаш Александр Павлович, СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Совет чазактың өмүнээзинден Төрээн чурттуң бедик шаңналы дээш силерге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен. Силерге быжыг кадыкшылды, аас-кежиин, бистиң Төрээн чуртувустуң болгаш бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруу дээш космосту шиңгээдир талазы-биле кызымаккай күш-ажылыңарга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзедим.

Орбитада комплексте оларның кылган ажылын бедии-биле үнелээни дээш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Совет чазакка чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин В. А. Ляхов биле А. П. Александров боттарының чугаалаарынга илереткен. Төрээн чурттуң бедик шаңналдарын Константин Устинович Черненконуң тывысканы чурттуң амыдыралында кайгамчыктыг болуушкуннар-биле холбашкан дээрзин олар чугаалаан. Улус ажыл-агыйының улам ыңай хөгжүлдезиниң улуг хемчээлдиг сорулгаларын салган СЭКП ТК-ның Пленуму болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы бо хүннерде болуп эрткен. Бүгү совет улус-биле кады бистер, космонавтылар, база ол сорулгаларны шиитпирлежир апаар бис деп, олар чугаалаан. Коммунизм тургузуушкунунга киришпишаан, чуртта техниктиг депшилгениң бедик деңнелинге, Совет Эвилелиниң делегейге ат-алдарының өзеринге идепкейлиг идиг бээр дээш боттарывыстың энергиявысты, билиглеривисти, дуржулгавысты бээр бис.

Бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга космос тайбың болзун дээш совет космонавтылар бүгү күжүн харамнанмас дээрзин шаңнаткаңнар бүзүреткен.

Чугааларны кичээнгейлиг дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары-биле хүлээп алган.

Шаңнал үезинде киришкеннер: СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Л. В. Смирнов, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи И. Ф. Дмитриев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Т. Н. Ментешашвили, ССРЭ-ниң нитти машина тудуушкунунуң министри О. Д. Бакланов, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчылары В. В. Прибытков, В. А. Печенев, Ю. А. Гагарин аттыг космонавтылар белеткээр төптүң начальниги ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы Г. Т. Береговой, албаның оон-даа өске кижилери космостуң маадырларынга изиг байыр чедирген.

(СЭТА).